

5

KÉZMŰVESSÉG ÉS TUDÁSÁTADÁS A HATÁRON TÚLI TERÜLETEKEN

5.1.

A MAGYAR NÉPMŰVÉSZETI, NÉPI IPARMŰVÉSZETI VONATKOZÁSÚ KÉZMŰVESSÉG TUDÁSÁTADÁSÁNAK HELYZETE ERDÉLYBEN

KÉSZÍTETTE: Lószló Eszter

1.

ERDÉLY ÉS A KÉZMŰVESSÉG FOGALMA

Erdély földrajzi, kulturális és társadalmi rétegződését számos szakirodalom vizsgálta. Ennek ismételése jelen összefoglalóban nem indokolt, ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy a tárgyalás nem csupán a történelmi Erdélyre terjed ki, hanem a mai Románia teljes magyar közösségére. Ide értjük a moldvai, partiumi és bán-sági magyarokat is, akiket a sorsközösség és az állami keretektől fakadó hasonló lehetőségek alapján egységesen kezelünk.

Erdélyben a *kézműves* fogalmának tisztázása kiemelten fontos kérdés. Kezdhetjük a *Magyar néprajz* III. kötetével,¹ a kézművesség témájának behatóbb megismerésével, kutatási szempontokkal, szakterületekre bontásával. Főbb irány-vonalait érvényesíthetjük mesterségekre lebontva. A kézműves fogalmának jelen-tésrétegeit Szulovszky János² és Kinda István³ írásainak mentén veszem számba. A mai kulturális közegben ide soroljuk egyrészt azt a hagyományos kisközösségek-ben élő asszonyt, aki például Széken *házimunka* jelleggel máig elkészíti és gondozza saját háztartása népviseletét. Kézművesnek tekintjük ugyanakkor azt is, aki kilépve a családi keretektől, *háziipari* tevékenységként falutársait vagy – maradva a visele-teknel – akár táncscsoportokat lát el sorozatban is készített portékáival. Ehhez közel áll az a specialista, aki egy-egy mesterség kiváló ismerője, de szakképzettség hiá-nyában korlátozott lehetőségekkel bír: tudása magas szintű, mégis nehezen bol-dogul a tágabb társadalmi közegben, mivel nem rendelkezik formális végzettség-gel és piacgazdasági ismeretekkel.

A *szakképzett kézműves* ezzel szemben intézményes keretek között sajátí-totta el mesterségét. Vállaltan kézi munkával, eszközökkel és egyszerű gépekkel dol-gozik, s gyakran nemcsak megélhetését biztosítja, hanem értékmentő szándékkal is űzi tevékenységét. A *kisiparos* már jól felszerelt műhelyben, részben gépi erővel végzi munkáját, bonyolultabb feladatokra is képes. Számára ez általában nem kiegészítő jövedelemforrás, hanem fő megélhetési forma, vállalkozásként működő tevékenység.

A fogalmak tisztázásából jól látszik, hogy a kézművesség vizsgálata rend-kívül szerteágazó. 2019-ben Székely Melindával megkíséreltük feltérképezni, merre tart az erdélyi kézművesség napjainkban.⁴ Ha az általunk vizsgált öt életpályát két nagy kategóriába soroljuk, az elsőbe azok tartoznak, akik otthonról vagy kisebb közösségükből örökölték mesterségbeli tudásukat, és ezt nagyrészt rurális környe-zetben éltetik tovább. A második kategóriát az urbánus közegben működő meste-rek alkotják, akik intézményes keretek között (is) tanulták mesterségüket, és tevé-kenységüket nemcsak piaci, hanem értékmentő, identitásképző szándékkal végzik. Hogy az általuk végzett tevékenységet miért illetjük *népi* jelzővel, azt Kinda István frappánsan megfogalmazza: „*az általános megfogalmazás szerint népi minden olyan jelenség, amely nem kötődik a hatalmat gyakorlók köréhez. Klasszikus értelemben a népi a falusival egyenértékű, nálunk azonban annál befogadóbb – ezért használtuk a népi fogalmat a falusi kézműves termékekre ugyanúgy, mint a hagyományokból táplálkozó iparos szolgáltatására.*”⁵ Kinda István kutatásai révén egy nagyon részlet-gazdag online adatbázis is rendelkezésünkre áll, ahol 55 mesterségben 442 mester

¹ Domokos 1990.

² Szulovszky 2015: 30.

³ Kinda 2017: 7.

⁴ Lószló–Székely 2020: 42–53.

⁵ Kinda 2023: 8.

van számon tartva Háromszékről és Erdővidékről.⁶ Ebből a gazdag gyűjteményből is egyértelműen kitűnik, hogy a fent tárgyalt két kézműves életpálya Erdélyben egyelőre még párhuzamosan halad. Mindkét csoport jelentős közösséggel rendelkezik, ám egyre inkább megfigyelhető tendencia, hogy az első, hagyományos tudást hordozó réteg a generációváltások és a fiatalokat érintő globalizációs hatások miatt zsugorodik, míg a második, az intézményes keretek között tanult kézművesek köre nem bővül ugyanolyan ütemben.

A hagyományokhoz erősebben kötődő falvakban – például Széken, Mérában, a moldvai csángó településeken vagy a Székelyföld eldugodtabb falvaiban – ma is előfordul, bár ritkaságszámba megy, hogy a mesterség családon belül öröklődik, akár férfi-, akár női ágon. Ennek fennmaradását segíti a meglévő műhelyek és eszközök használata, a családon belüli befektetett munka hasznosítása, valamint a hagyományos neveltetés. Jó példa erre az olasztelki kovács, aki apja és nagyapja nyomdokaiba lépve máig őrzi és használja örökölt szerszámaikat, vagy a mezőfelei és tacsai gyékényfonók, akik otthon, családi közegben sajátították el a szakma fortélyait.

Sok mesterséget lehet felsorolni, amelyek így, hagyományozódás útján „öröklődtek”, a teljesség igénye nélkül következnek a példák: fazekasok Gorzafalván, Csíkdánfalván, Korondon és Réven; faművesek, szövők és viseletkészítők Moldvában, a Gyimesekben, Székelyföldön, Mezőségen és Kalotaszegen; kosárfonók Siménfalván; vagy a szűcsmesterség Mezőkeszűben.

2. A NÉPI KÉZMŰVESSÉG INTÉZMÉNYES KERETEINEK KEZDETE ERDÉLYBEN

A 20. század közepén kibontakozó iparosodás következtében a népi kézművészet szakágai új fejlődési útra léptek: házi- és kisipari szövetkezetekbe szerveződve, továbbá a megyei népiskolák kézműves műhelyeinek elindításával bővítették és tágitották egy-egy mesterség saját határait. A faluközösségek hagyományos normarendszerét fokozatosan felváltotta egy új, a társadalmi, kulturális és elsősorban gazdasági igényekhez igazodó ízlésforma. Ez az átalakulás a hagyományos formákat és díszítményeket más kontextusba helyezte, új értelmezési keretet teremtve számukra.

Ennek egyenes következménye volt, hogy a falvak megbomló társadalmi közegében a közösségi kontroll is fokozatosan megszűnt – pedig a népművészet alakulását az utóbbi évszázadban éppen ez a kontroll határozta meg. A mobilitás, a városiasodás és az iskolázottság növekedése kitágította a helyi normák határait, s ezáltal meggyengítette a hagyományos kereteket. Így a kézműves alkotások megújulása sok esetben inkább az egyéni vagy kívülről befolyásolt ízlést tükrözte, semmint a közösségi normát – ha egyáltalán még beszélhetünk ebben az időszakban ilyenről. Korábban ugyanis a közösségi ízlés úgy biztosított keretet, hogy az alkotónak maradt mozgástere, de munkájának mégis a közösség elvárásait kellett kifejeznie.

Az 1970–1980-as években az egykor virágzó mesterségek hanyatlásnak indultak. Még azok a szakmák is, amelyek kisipari szövetkezetekben vagy hálózatokban életben tudtak maradni – mint a fa-, fém-, bőr-, szövés- és hímzésszakmák – alapanyagaikban, formavilágukban és díszítettségükben gyakran teljesen eltávolodtak azoktól az elvektől, amelyeket ma, a 21. században a népi kézművészet égisze alatt igyekszünk újra érvényesíteni. Ebben az időszakban a sorozatgyártásra kényszerült tárgytipusokra gyakran a díszítésgyjelleg, az élénk, erőteljes színhasználat, az elnagyolt minták, valamint a forma és funkció disszonanciája volt jellemző.

A mai népi iparművészeti irány erdélyi előzményei az egyre szélesebb körben kibontakozó táncmozgalom hatásához köthetők. E folyamatot a helyi néprajzi és múzeumi gyűjtemények, valamint az azokat létrehozó és működtető népművelők munkája segítette. Az e köré szerveződő közösségi alkalmak teremtették meg a „visszatérülést” folyamatának kezdetét. Példaként emelem ki Háromszékről Haszmann Pált,⁷ Marosvásárhely környékéről pedig Bandi Dezsőt,⁸ akiknek elvei és elképzelései mentén formálódott az a szemlélet, amely meghatározza számos ma is aktív kézműves alkotói munkáját.

Az 1990-es évek elején sorra jöttek létre azok a civil szervezetek, amelyek a néptánc, a népzene és a népművészet különböző területeivel foglalkoztak. A szervezetek mögött elismert kutatók és szakemberek álltak, akik kapcsolatrendszerük, valamint szociális és kulturális tőkéjük révén megteremtették azt a szakmai közeget, amely képes volt kiszolgálni a helyi és nemzetközi – elsősorban táncmozgalom – érdeklődőket információval, továbbá lehetőséget biztosított a falusi, hagyományos úton öröklődő tudás és a városi, intézményesített tudásátadás találkozására.

6 www.mestersegek.ro (Utolsó megtekintés: 2025. 10. 13.)

7 1942–2010. Helytörténész. A csernátoni Haszmann Pál Múzeum vezetője.

8 1919–2005. Iparművész, népművelő. Maros, Harghita és Kovászna megyében tevékenyen részt vett a népi mesterségek tudásának átörökítésében, a kornak megfelelő szempontok érvényesítésében.

E folyamatban Kolozsvár környékén kiemelkedő szerepet játszott Kallós Zoltán,⁹ aki kiterjedt kapcsolathálózata révén, a magyarországi jó gyakorlatokat ismerve és a helyi viszonyokhoz igazítva, fiatal barátai segítségével szervezte meg első néptánc- és népzene-táborait.¹⁰ Ezek jó példáján elindulva a további táborok is jellemzően olyan falvakban szerveződtek meg – például Kalotaszentkirályon, Visán, Válaszúton, Jobbágytelkén, Sófalván és a Gyimesekben –, amelyek hagyományosan erős közösségi identitással és élő kulturális örökséggel rendelkeztek.

Ezekben a kisközösségekben a népi mesterségek tudása sokáig elevenen élt, természetes közegét adva a helyi ízlésvilágnak és kézműves hagyományoknak. A szemlélet fokozatosan kibővült: a tábori programokba a falujárás és a kézműves mesterek – például viseletkészítők – látogatása is bekerült, így egyre nagyobb figyelmet kapott ez a terület. A tábori kínálat célközönsége a gyerekekre is kiterjedt, és ezzel együtt mind nagyobb igény mutatkozott a változatos programokra: a táncpróbák mellett kisebb kézműves tevékenységek kipróbálására, lebonyolítására is.

Borbély Jolán¹¹ közbenjárásával 1998¹² körül Válaszúton, a Kallós Zoltán Alapítvány szervezésében rendezték meg először a Magyar Művelődési Intézet Népművészeti Főosztálya Népi játszóházi foglalkozásvezető tanfolyamát. A havi rendszerességű hétvégi képzéseknek köszönhetően Válaszút hamarosan a népi kézművesség iránt érdeklődő erdélyi pedagógusok egyik központi találkozóhelyévé, szinte zárandókhelyévé vált. Az itt szerzett tapasztalatok és mesterségbemutatók iránti igény évről évre növekedett; egyre többeket vonzott a népi kézművesség világa, és ennek a mozgalomnak Erdély-szerte mind erősebb bázisa alakult ki.

Válaszútról „csillagtúraszerűen” terjedt tovább a népi kézművesség iránti érdeklődés és igény Moldvától egészen a Partiumig, jelentősen hozzájárulva a hagyományos mesterségek újrafelfedezéséhez és társadalmi megbecsüléséhez. A Kallós Zoltán Néprajzi Gyűjtemény szilárd alapot biztosított e mozgalom kibontakozásához. Itt fogalmazódott meg sok, ma már elismert erdélyi alkotóban az az elhatározás, hogy egy-egy népi mesterséget elmélyülten elsajátítson – még annak ellenére is, hogy a szakszerű képzés érdekében gyakran havonta kellett Budapestre, majd később Nádudvarra utazniuk a kétéves Népi játék és kismesterségek oktatója OKJ-s képzés elvégzése céljából. Így lett a 2000-es évek derekára szakképzett népi bőrművesünk, nemezkészítőnk, fazekasunk, kosárfonónk, majd később hímzőnk és szövőnk.

Erdély régióit tekintve mindegyik térség egy vagy több civil szervezet, illetve kézműveseket összefogó közösség tevékenységének köszönheti a népi kézművesség intézményes kereteinek kialakulását. Alsócsernátonban 1995-ben hozták létre a Romániai Magyar Népművészeti Szövetséget Tankó Albert,¹³ majd később Szathmári Ferenc¹⁴ vezetésével. 2019-ben tagsági könyvem szerint a 607. kézművesként léptem be az akkor csíkszeredai székhellyel rendelkező szövetségbe. Sejtésem szerint máig ez volt a legtöbb magyar kézművest tömörítő szervezet Erdély-szerte, mely sajnos Szathmári Ferenc 2021-ben bekövetkezett halálával meg is szűnt. Jogilag nehézségekbe ütköztek, így utódjaként hozták létre az Erdélyi Magyar Népművészek Egyesületét. Sepsiszentgyörgyön az 1995-ben alakult Guzsalyas Alapítvány Benkő Éva elnökségével,¹⁵ valamint az 1999-ben alakult Artera Alapítvány

Lőrincz Zsuzsa elnökkel végzett meghatározó tevékenységet ezen a területen. A heti rendszerességű, gyerekeknek szánt népi játszóházi foglalkozásoktól kezdve a felnőtt kézműves tanfolyamokon, táborokon és akkreditált képzéseken¹⁶ át a Míves Emberek Sokadalmáig¹⁷ minden területre kiterjedő munkát igyekeznek végezni.¹⁸

A 2000-es évektől egyre több régióban fogalmazódott meg az igény a civil összefogásra. Sok kézműveseket tömörítő szervezet jön létre és végez hiánypótló munkát kis- és nagytérségében. Ma már több mesterségben komoly szakmai munkát felmutató nyári szaktábort kínálnak Benedekmezőn, Válaszúton, Csobotfalván, Szatmárnémetiben. Év közben heti rendszerességű felnőttképzéseket, mester-inas programot működtetnek különböző szakágakban több településen. Jó példaként említhetjük számos kisvárosban (Szamosújváron, Szászrégenben, Sepsiszentgyörgyön) az iskolai délutáni oktatásba beépített kézműves órákat, ahol a gyerekek ízlésvilága a népi formák, motívumok és természetes anyagok használatával is csiszolódik.

Itt felsorolni sajnos nem áll módomban mindenkit, de a következő statisztikákból jól követhető a mai erdélyi kézműves társadalom nagyságrendje, meghatározó civil munkája, kulcsszereplői.

9 1926–2018. Kétszeres Kossuth-díjas erdélyi néprajzkutató, népzene-gyűjtő, a Nemzet Művésze.

10 1991-ben Kalotaszentkirályon, 1992-ben Visában, majd később Válaszúton Szép Gyula és Németh Ildikó közreműködésével kezdték a táborok szervezését. Balla Ferenc interjú 2025. 10. 10.

11 1928–2018. A Nemzeti Művelődési Intézet néprajzkutatója, néptáncpedagógus. Kallós Zoltán nagyon jó barátja. Férje Martin György (1932–1983) tánc-történész, néprajzkutató, zenefolklorista volt.

12 Balla Ferenc és Balázs-Bécsi Gyöngyi szóbeli közlése. 2025. 09.

13 Fafaragó. Az RMNSz első elnöke. Lőrincz Zsuzsa szóbeli közlése. 2025. 11. 03.

14 1940–2021. Könyvelő, fafaragó, az RMNSZ elnöke. <https://szekelyhon.ro/magazin/szathmari-ferenc-es-a-targyi-anyanyelv> (Utolsó megtekintés: 2025. 11. 06.)

15 1998 óta működött alapítványként, előtte egyéb jogi keretek között.

16 Hargita megyében például az Artera Alapítvány 2005–2015 között a Romániai Munkaügyi Minisztérium által akkreditált vesszőfonás, bútorfestés és szövés 280 órás szakképzéseket tartotta. Most a Kultúrminisztérium által jóváhagyott akkreditált képzéseket szervezik a Vámszer Géza Művészeti Népiszkolával közösen szabás-varrás, bútorfestés, gyöngyfűzés, hímzés, úrihímzés, szövő, vertcsipke, kovács, nemezkészítés, vesszőfonás, cipész szakágakban. Lőrincz Zsuzsa szóbeli közlése. 2025. 11. 03. Erdély más településein is van erre példa: Szamosújváron, Sepsiszentgyörgyön fazekasságot, Válaszúton szövést lehet/lehetett tanulni.

17 2000-től főként Székelyudvarhelyen majdnem minden évben az Artera Alapítvány a helyi tanács és más támogatók hozzájárulásával szervezte meg a budapesti Mesterségek Ünnepeinek mintájára székelyföldi hagyományos mesterségek és mesterek bemutatása, népszerűsítése céljából.

18 Benkő Éva interjú 2025. október 29. és Lőrincz Zsuzsa szóbeli közlése 2025. 11. 03.

3. STATISZTIKAI ADATOK AZ ERDÉLYI KÉZMŰVESSÉGRŐL

3.1. Csoóri Sándor Alap

2018-ban írták ki először határon túli civil szervezetek számára a Csoóri Sándor Alap pályázatát a tárgyalgó népművészeti közösségeknek is. Megyei bontásban közöljük, hány civil szervezet pályázott az évek során – ez egyértelműen jelzi, milyen intenzitású munka folyik, illetve hozzávetőlegesen hány kézművest mozgat az adott térségben.

1. táblázat:
Csoóri Sándor Alap – A tárgyalgó népművészeti közösségek szakmai tevékenységeinek támogatása, a tudásátadás elősegítése, a közösségek megerősítése és az utánpótlás biztosítása kategória pályázóinak létszáma éves és megyei bontásban (fő)

	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Máramaros	–	–	–	–	1	1	1	1
Szatmár	2	2	2	2	2	2	2	2
Bihar	1	1	4	2	1	2	2	–
Arad	–	–	–	2	2	1	1	1
Temes	–	–	–	1	–	1	–	1
Szilágy	2	2	2	1	1	–	1	–
Beszterce-Naszód	–	–	–	1	1	1	1	1
Kolozs	4	6	6	6	5	6	6	4
Fehér	–	–	1	1	–	–	–	–
Maros	2	2	6	8	5	5	3	4
Hargita	6	12	19	22	17	15	13	8
Kovászna	3	3	2	4	2	4	4	3
Brassó	–	2	–	1	–	1	1	–
Bákó ¹⁹	–	1	–	–	–	–	–	–

19 Statisztikailag nem helyes, hiszen a Moldvai Csángómagyarok Szövetsége minden évben pályázott, és szép tartalmas kézműveseket mozgóó programot vezet. Mivel a szervezet székhelye Sepsiszentgyörgyre van bejegyezve, a táblázatban a program megvalósulásának helye – Bákó megye ellenére – Kovászna megyéhez került.

3.2. Élő Népművészet kiállítások

2017-től a Hagyományok Háza Hálózat erdélyi munkatársai népzenei és néptáncos szakterületen karolnak fel olyan tevékenységeket, melyeket a helyi civil szervezetek már kapacitás hiányában nem tudnak elvégezni. 2018 őszén született meg az igény, hogy népi kézműves téren is erdélyi szintű kiállításokat, zsűrizéseket kellene tartani. Ennek nyomán 2019-ben szerveztük meg először az első Erdélyi Élő Népművészet kiállítást²⁰ a Hagyományok Háza Hálózat Erdély, a Kallós Zoltán Alapítvány és a Guzsalyas Alapítvány közreműködésével. Ehhez a kiállítás-hoz a Magyarországon szakmai kitüntetésekkel rendelkező erdélyi alkotók mindegyike csatlakozott: 5 fő Népművészet Ifjú Mestere, 4 fő Népművészet Mestere és 5 fő tárgyalgó népi iparművész, illetve 36 neves, saját régiójának kézműves-ségét meghatározó kiemelkedő alkotó. E munka eredményeként Erdély 2020-ban csatlakozhatott a magyarországi Élő Népművészet – XVII. Országos Népművészeti Kiállítás pályázati kiírásához mint különálló régió.

Az alábbi szakágankénti bontásban jól megfigyelhető az egyes területek alkotói közösségeinek létszáma. E számok mögött intézményes keretek között tanult kézművesek, valamint falusi közösségekben, hagyományozódás útján megszerzett tudás birtokosai – a nagybetűs Mesterek – állnak.

2. táblázat:
Élő Népművészet erdélyi kiállítások szakágai és alkotói létszáma (fő)

	2019 Erdélyi Élő Népművészet Válaszút Sepsiszentgyörgy	2020 XVII. Élő Népművészet Országos Népművészeti Kiállítás Erdélyi régió www.elonepmuveszet.ro
Faművesség	4	10
Bútorfestés	2	6
Fémművesség	1 (kovács)	2 (kovács és késes)
Fazekasság	5	7
Viseletkészítés	8	17
Bőrművesség	5	7
Népiékszer-készítés	3	11
Hímzés	7	11
Szóttes	3	13

20 László 2019.

Szálasanyagokból (vessző, gyékény, szalma, csuhé) használati tárgyak készítése	3	7
Nemezkészítés	7	9
Tojásfestés	2	4
Hangszerkészítés	–	4
Összes alkotó	50	108

4.
NÉPI IPARMŰVÉSZETI MINŐSÍTÉS

2019-ben szerveztük meg először a népi iparművészeti minősítést, amely tavasszal Mákófalván, ősszel pedig Válaszúton kapott helyet. A zsűrizéssel párhuzamosan szakmai konferencia is zajlott, miközben konzultációs lehetőséget biztosítottunk az alkotóknak, hogy kérdéseikre és kéréseikre szakmai párbeszéd keretében kapjanak választ. Az erdélyi alkotói közösség részéről egyértelmű igény mutatkozott a szakmai fejlődésre, ennek eredményeként a népi iparművészeti zsűri azóta is vándorol különböző régiókban, azzal a céllal, hogy a helyben élő alkotóknak személyes konzultációs lehetőséget nyújtson. Ennek a munkának egyik fő szakmai patrónusa Erdélyben dr. Tötszegi Tekla néprajzkutató, az Erdélyi Néprajzi Múzeum igazgatóhelyettese, aki a kezdetektől napjainkig végigkísérte a népi iparművészeti minősítés minden helyi állomását.

Az alábbi statisztika szakágankénti és éves bontásban mutatja be, hogy a hat év során mely területeken és szakágakban érezték az alkotók leginkább szükségét a szakmai megmérettetésnek és visszajelzésnek.

3. táblázat:
Népi iparművészeti alkotások minősítésének alkotói létszáma a zsűrizés időpontja és helyszíne, valamint szakágak szerint (fő)

	2019.11. Válaszút	2021.10. Székely- udvarhely	2022.05. Kolozsvár	2022. ősz elmaradt ²¹	2023.03. Csíkszereda	2024.03. Nagyvárad	2025.03. Maros- vásárhely
Nemezkészítés	7	6	1	4	7	3	5
Szövés	4	2	–	–	3	4	3
Faművesség	7	4	1	1	3	3	4
Bútorfestés	5	2	2	–	4	4	6
Viseletkészítés	6	6	8	6	13	9	7
Fazekasság	2	1	–	1	–	3	1
Népiékszer- készítés	4	10	9	10	14	24	15
Bőrművesség	4	2	–	–	3	1	–
Késes mesterség	1	–	–	–	–	–	–
Szálasanyagokból (vessző, gyékény, szalma, csuhé) használati tárgyak készítése	1	1	1	–	1	2	2
Hímzés	6	7	3	3	8	6	7
Hangszerkészítés	–	1	2	–	1	1	1
Kovácsmesterség	–	–	2	–	–	–	–
Tojásfestés	–	–	2	–	1	4	5
Csipkekészítés	–	–	–	1	–	–	
Mézeskalács- készítés	–	–	–	–	1	4	1
Összes alkotó	47	42	31	26	59	68	57

21 A zsűri és konzultáció helyszínét a beküldött adatlapok alapján tervezték kiválasztani, abba a térségbe hívták volna a zsűrit, ahonnan a legtöbb alkotó jelentkezett.

5. ASZAKKÖR

2021 végén a Nemzeti Művelődési Intézet támogatásával, az Erdélyi Magyar Közművelődési Intézet (EMKE) és Székelyföldön az Amőba Alapítvány koordinálásával elindult Erdélyben az *ASzakkör mintaprojekt*. E projekt fontossága abban rejlik, hogy a szabadidős tevékenységként végzett szakköri foglalkozások eredményeként 2023-ban a mézeskalácsosság is megjelent a népi iparművészeti minősítés palettáján.

Ennek köszönhető, hogy egyre nagyobb bázisa alakult ki egy-egy kézműves területnek, és több szakkörös résztvevőben megfogalmazódott az igény a mélyebb szakmai ismeretek elsajátítására. Egyértelműen megfigyelhető a hatás: az aszakkörös tevékenységek jelentősen kiterjesztették a népi kézműves szakágak iránti érdeklődést.

Az aszakköri tevékenységek közül a legnépszerűbb és legtöbb érdeklődőt, alkotót bevonzó területek a következők: gyöngyfűzés, mézeskalács-készítés, vesszőfonás, hímzés, nemezelés és csipkeverés. Ugyanakkor felhívjuk a figyelmet az elindított mintaprojektek szakmai felelősségére: ma már Erdély számos településén ezeknek a tananyagoknak a mentén dolgoznak, gyakran anélkül, hogy ismernék a helyi, lokális hagyományos mintákat és technikákat.

Ebből fakadóan felmerül a szakmai kérdés, amely ma meghatározza a civil szervezetek mindennapi tevékenységét: hogyan tudjuk a megszerzett tudás mellett ráirányítani a figyelmet az erdélyi kistérségek helyi motívumkincsére, a mintaszerkesztés módjára, valamint az alapanyag–forma–funkció összefüggéseire. Nagy felelősség, hogy minden aszakkörös résztvevő fontosnak és érdemesnek tartsa a megszerzett tudás mellett az erdélyi jellegzetességek feltárását és elsajátítását is.

Alább megyei bontásban látható, hogy az évek során hány aszakkörös kör indult egy-egy megyében. Egy szakkör 5 fő résztvevővel működik, így egyértelműen látszik, hogy öt év alatt hány főre duzzadt a népi kézművesség iránt érdeklődők köre. A táblázatban szereplő számok az általunk vizsgált szakágakat tartalmazzák: nemezelés, hímzés, mézeskalács-készítés, bútorfestés, csuhétárgyak készítése, gyöngyfűzés, vesszőfonás, tojásfestés, csipkeverés, szövés kereten, palóc, matyó és békés megyei hímzés. A makramé, papírfonás, gyertyaöntés, kötés gyönggyel, quilling és hasonló szakkörök ezúttal nem szerepelnek a kimutatásban, mivel nem tartoznak a népi kézműves szakágak közé. A 2025/2026-os évadban az igénylő helyszínek darabszámát ismerjük, az előző évekből a záróbeszámoló alapján kaptuk a megvalósult szakkörök adatait.²²

4. táblázat:
Szakköri tevékenységek (nemezelés, hímzés, mézeskalács-készítés, bútorfestés, csuhétárgyak készítése, gyöngyfűzés, vesszőfonás, tojásfestés, csipkeverés, szövés kereten, palóc, matyó és békés megyei hímzés) megyei bontásban (tanévenként, alkalom)

	2021/2022.	2022/2023.	2023/2024.	2024/2025.	2025/2026.
Máramaros	3	14	24	30	25
Szatmár	–	4	30	41	24
Bihar	1	4	4	4	13
Arad	–	–	4	14	6
Hunyad	–	–	–	4	1
Szilágy	1	3	4	14	4
Kolozs	3	29	7	7	11
Maros	–	44	42	24	24
Hargita	–	83	83	78	46
Kovácszna	15	47	33	45	35
Bákó	1	22	13	13	4
Összes szakkör	24	250	244	274	193

²² Ezúttal is köszönjük az EMKE részéről Kovács Lilla és az Amőba Alapítvány részéről Bereczki Kinga koordinátorok statisztikáinak rendelkezésünkre bocsátását. 2025. 10. 08.

6. ERDÉLYI KÉZMŰVES EGYESÜLETEK SZÖVETSÉGE – ERDÉLYI MESTERSÉGEK ÜNNEPE

2023. március 25-én Marosvásárhelyen az Erdélyi Hagyományok Háza Alapítvány kezdeményezésére 22 erdélyi kézműves egyesület jelenlétében megalakult az Erdélyi Kézműves Egyesületek Szövetsége. A tisztségválasztás során elnöke Kolozsi Ildikó, sepsiszentgyörgyi nemezkészítő lett, alelnökei pedig Antal Imola, csobotfalvi szövő, Tifán Irén, székelyudvarhelyi bútorfestő, Lőrincz Szejke Judit, szatmárnémeti nemezkészítő és Demeter Miklós, bikfalvi hangszer- és népijáték-készítő.

5. táblázat:
Erdélyi Kézműves Egyesületek Szövetségének tagszervezetei 2025-ben

Civil szervezet	Székhely	Képviselő
Alapító tagszervezetek 2023-ban		
1 Artera Alapítvány	Székelyudvarhely	Lőrincz Zsuzsánna
2 Barcasági Csángó Egyesület	Négyfalu	Czimbor Izabella
3 Bihari Kézművesek Egyesülete	Nagyvárad	Tóth Beáta
4 Bikmakk Kulturális Egyesület	Bikfalva	Demeter Miklós
5 Borókagyökér Egyesület	Szatmárnémeti	Szejke Vilmos Zsolt
6 Csíkszeredai Kézművesek Egyesülete	Csíkszereda	Keresztes Izabella
7 Csobod Öröksége Egyesület	Csikcsobotfalva	Antal Imola
8 Guzsalyas Alapítvány	Sepsiszentgyörgy	Benkő Éva Gabriella
9 Harangláb Kulturális Egyesület	Nyárádszentsimon	Mihály Eszter
10 Kallós Zoltán Alapítvány	Válaszút	Balázs-Bécsi Gyöngyi
11 Manus Pulchrae Egyesület	Nagyvárad	Bittenbinder Maria
12 Pörgettyű Népi Játékok Háza Egyesület	Csíkszereda	Ádám Katalin
13 Portéka Egyesület	Gyergyószentmiklós	Páll Etelka
14 Sinka István Kézműves Kör Egyesület	Nagyszalonta	Bondár Hajnalka
15 Szamosújvári Népművészek Egyesülete	Szamosújvár	Felszegi Magda Melinda
16 Székelyföldi Kézművesek Egyesülete	Székelyudvarhely	Deák Csaba

17 Téka Alapítvány	Szamosújvár	Egri Hajnal
18 Udvarhelyszéki Népművészek Egyesülete	Székelyudvarhely	Tifán Irén
Alapító ülésen részt vevők, de jogilag nem csatlakoztak		
Bokréta Kulturális Egyesület	Mákófalva	Mihály (Jakab) Kinga
Erdélyi Hagyományok Háza Alapítvány	Marosvásárhely	Kelemen László
Erdélyi Kézműves Céh Egyesület	Kolozsvár	Molnár Attila
Gránátalma Egyesület	Gyergyószentmiklós	Kisné Portik Irén
2025. január 10-i közgyűlésen csatlakozó tagszervezetek		
19 Aranyász Egyesület	Gyergyóújfalu	Jére Hajnalka
20 Aranykapu Kulturális Egyesület	Szatmárnémeti	Nezezon Enikő
21 Artudvar Egyesület	Válaszút	Nádudvary László
22 Erdélyi Magyar Népművészek Egyesülete	Székelyudvarhely	Sándor Attila
23 Felsőháromszéki Kézműves Egyesület	Kézdivásárhely	László Károly
24 Folk Center Alapítvány	Marosvásárhely	Ferencz Zsolt
25 Moldvai Csángómagyarok Szövetsége	Sepsiszentgyörgy	Polgár László
26 Nagyváradi Kézművesház Egyesület	Nagyvárad	Pázmán Ida
27 Székelymúzsna Nők Egyesülete	Székelymúzsna	Karsai Kinga
28 Tacsí Gyékényfonók Egyesülete	Tacs	Szilágyi Ilona

A budapesti Mesterségek Ünnepének mintájára 2025-ben a III. Erdélyi Mesterségek Ünnepét szervezte meg ez az ernyőszervezet az Erdélyi Hagyományok Háza Alapítvány, a magyarországi Népművészeti Egyesületek Szövetsége és a nagy-szebeni Astra Múzeum partnerségével. A rendezvényen 110 erdélyi, moldvai és partiumi magyar, valamint román és roma kézműves mutatkozott be mesterségbemutatók és számos kulturális, szakmai előadás keretében.

A kétnapos seregszemle egyik nagy előnye a „búvópatakok” feltárása, olyan mesterek bemutatása, akik eddig nem szerepeltek szakmai adatbázisainkban vagy látókörünkben. Minden évben egy tematika mentén állt össze a program. 2023-ban a gyapjút, 2024-ben a játékot, 2025-ben pedig a fát jártuk körül. Idén a fához kapcsolódóan fedeztük fel a gelencei zsindelykészítőt, a haralyi kádárt, a korondi taplást, a sepsiszentkirályi nyergest, a havasi kürtkészítőt, akik szakmai tudásukat és tapasztalataikat nemcsak ott a helyszínen, az Erdélyi Mesterségek Ünnepén ismertethették, hanem a jövőbeli szakmai találkozókön is megoszthatják, így népszerűsítve mesterségük fortélyait.

7. CÉLKITŰZÉSEK

Az Erdély népi kézművességét felelősségteljesen gondozó civil szervezetek előtt még sok munka áll, és erős, szakmailag jól körülhatárolt keretek kialakítására van szükség. Általánosságban elmondható, hogy a népi iparművészet kritériumrendszere csak most kezd meghonosodni: egyes esetekben szemléletváltást eredményez, másutt – különösen a hagyományaihoz erősebben ragaszkodó közösségekben, mint Szék, Kalotaszeg, Székelyföld bizonyos települései, Moldva vagy a Gyimesek egyes falvai – komoly kérdéseket vet fel.

A szakmai terület legfontosabb célkitűzései közé tartozik:

1. a tudományos és szakmai fórum biztosítása, az alkotók és néprajzkutatók, szakemberek közötti párbeszéd elősegítése;
2. a szakmai igényesség, pontosság és a lokális értékmegőrzés szempontjainak érvényesítése;
3. az erdélyi népi kézműves mesterségek minél szélesebb körű bemutatása, népszerűsítése;
4. a népi mesterségek tudásának átörökítése, az utánpótlás nevelése;
5. a szakképzések problémakörére megoldás keresése – Hol, mit, milyen célokkal érdemes tanítani? Milyen végzettséget igazoló dokumentumnak vennék hasznát a szakképzésekben résztvevők?

Erdélyben a legfontosabb feladat az, hogy a népi kézművesség mesterségenkénti tudását átörökítsük lokális kisközösségi, családi vagy intézményes keretek között. Ez magába foglalja a nem megalkuvó hozzáállást az alapanyag, technika, forma, funkció, motívumhasználat és szerkesztésmód tekintetében,²³ valamint a precíz munka és alázat gyakorlását a “nagybetűs” Mesterek és a mesterségbeli tudás iránt.

IRODALOM

Domokos Ottó (főszerk.)

1991 *Magyar néprajz III. Kézművesség.* Budapest. Akadémiai Kiadó.

Gazda Klára

2008 *Közösségi tárgykultúra – művészeti hagyomány.* Egyetemi jegyzet. Kolozsvár. KJNT – BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék.

Kinda István

2017 *Hagyományos népi mesterségek Háromszéken és Erdővidéken.* Sepsiszentgyörgy. Háromszék Vármegye Kiadó.

2023 *Hagyományos népi mesterségek Háromszéken és Erdővidéken.* II. Sepsiszentgyörgy. Háromszék Vármegye Kiadó.

László Eszter

2019 *Erdélyi Élő Népművészet.* Válaszút. Kallós Zoltán Alapítvány. Kiállítási katalógus.

László Eszter – Székely Melinda

2020 Merre tart az erdélyi kézművesség? In: Bodó Barna (szerk.): *Erdélyi Magyar Civil Évkönyv. 2018–2019.* Temesvár. Magyar Civil Szervezetek Erdélyi Szövetsége, Gordian Kiadó. 42–53.

Szulovszky János

2015 Szempontok és tanácsok a kézművesség, kisipar néprajzi feldolgozásához. *Tradíció Magazin* 2015 (1): 28–39.

Verebélyi Kincső

2019 A népművészet délibábja. In: Verebélyi Kincső: *Nép – Ipar – Művészet.* Debrecen. Debreceni Egyetemi Kiadó. 7–29.

²³ A “szép tárgy” fogalmának többsíkúságát Gazda Klára (Gazda 2008: 111–344.) és Verebélyi Kincső (Verebélyi 2019: 23.) is hosszan tárgyalja.

5.2.

TUDÁSÁTADÁS A NÉPI KÉZMŰVESSÉG TERÜLETÉN FELVIDÉKEN

KÉSZÍTETTE: Benko Pál
Benkoné Horkay Tünde

1.

BELENEVELŐDÉS ÉS TANULÁS

Jelentésünkben a felvidéki magyar kézművesség helyzetét mutatjuk be, adatainkat 2025 őszén aktualizálva.¹ Az alkotókat, alkotócsoporthoz való viszonyuk alapján három csoportra osztjuk. Azok a hagyományos közösségekben élő egyéni alkotók, akik örökölték a tevékenységet azáltal, hogy nem változtattak életmódot (ott és úgy élnek, ahogyan eleik), sokszor nem is tudatosítják, hogy ők a népművészet, ezen belül a tárgyalgó népművészet valamelyik ágát képviselik. Nevezhetjük őket *adatközlőknek*. Sajnos számuk rohamosan fogyatkozik.

A második csoportba azokat az alkotókat soroljuk, akiknek még vannak emlékeik a kézművességről (család, elődök, gyermeki élmények), s a népművészet szépségeit felismerve újratanulnak bizonyos mesterségeket, majd egyéni alkotásba kezdenek. Gyakran a népművészetet csak elemeiben használják fel (motívumkincs, technikák, alapanyagok). Az ilyen típusú önmegvalósítás közösségi kontroll nélkül, szakmai visszajelzés híján öncélú népieskedéssé válhat. Ez mindaddig nem jelent veszélyt, amíg az őket akceptáló közönség ezt nem fogja félreérteni, esetleg illemből vagy üzleti érdekből félremagyarázni, tehát népművészetnek, ne adj' Isten hagyománynak nevezni. Tipikus negatív példa erre a népi szobrászat, a népies divattervezés, ládikófestészet egyes esetei stb., amelyek sok esetben a giccs határait súrolják.

A harmadik csoportba soroljuk azokat, akik kedvtelésből, más szakmai tevékenység mellett vagy éppen azt kiegészítve fognak a kézművességhez. Az ide sorolható alkotók képezik azt a közép- vagy idősebb korú generációt, amely részese volt a táncházmozgalomnak. Idővel természetesen életvitelük átalakult, közösséget váltottak, és addigi életfelfogásuknak megfelelő megvalósulási területet keresve nyúlnak a kézművességhez – sokszor alkotásaikban tükrözve a folklór sokrétűségének ismeretét. Ők „óvatosabb” alkotók, az egyéni elképzeléseik alárendelve a népi kézművesség hagyománytisztelőének. Sok esetben átmentő szerepet vállalnak a kismesterségek továbbtanításában.

¹ A témáról lásd még Benko 2011.

2. CÉLOK A NÉPI KÉZMŰVESSÉG TUDÁSÁTADÁSÁBAN

Bemutatásunk másik szempontja a cél alapján történő csoportosítás, vagyis ki milyen célt követve alkot, milyenek a rövid, illetve a hosszú távú tervei. Figyelembe kell vennünk azokat a folyamatokat kézműves körökben, amelyek hozzásegítik a határon túli kisebbségi közösségeket a természetes közösségi lét megéléséhez, elősegítik a magyarságtudat megélését, erősödését. Fontosak azok a szakmai műhelyek, ahol a kézművesség az oktatás tartalmaként jelenik meg. Ezen szempontok alapján csoportosulások figyelhetők meg.

2.1. Szervezetek, amelyek segítik Felvidéken a népi kézművesség fenntartását

2.1.1. Motolla Kézműves Baráti Kör

A Motolla Kézműves Baráti Kör (Fülek-Gömörsíd) a Pro Futuro Polgári Társulás tagszervezeteként működő népművészeti egyesület. A Motolla tevékenysége öt fő irány mentén valósul meg: saját alkotómunka és önképzés; kiállításokon való részvétel; oktatás és népszerűsítés; a kézművesség szakmai háttérének fejlesztése; közösségfejlesztés. A szervezetet pedagógusok hozták létre azzal a szándékkal, hogy a már létező és jó gyakorlatként működő néptánc- és népzenei csoportok mellett a régiókban és országos szinten a kézművesség is kapjon komoly szakmai háttérrel. Egyik fő feladat támogatni a régió fiataljainak iskolán kívüli tevékenységeit nemzeti kultúránk, hagyományaink megismertetésére irányuló programokkal, biztosítani szakmai fejlődésüket, és minél szélesebb rétegekhez eljuttatni a tárgyalgó népművészet kincseit. A Motolla tagjai már több mint húsz éve végzik ezt a feladatot, komoly szakmai képzéseken és megmérettetéseken vesznek részt. Profiljuk a gyermek- és ifjúsági foglalkozások vezetése játszóház formájában fesztiválokon, táborokban; kiállítással egybekötött mesterségbemutatókat tartanak a környékbeli alapiskolákban és a gimnáziumban. Ezek célja, hogy a rendszeres foglalkozások következtében a részt vevő fiatalokból alkotócsoportok alakuljanak. Munkájukat oktatófilmekkel is segítik, amelyek saját YouTube-csatornájukon tekinthetők meg.² Kiemelkedő fejlesztésük a *Motolla-láda*, ami egy hordozható ládika népi kézművesség által ihletett gyermektársasjátékokkal és készségfejlesztő gyakorlatokkal.

2 <https://www.youtube.com/channel/UCjE41XVq7yf5bZMdtEKJAPg> (Utolsó megtekintés: 2025. 12. 01.)

A Motolla égisze alatt alakult meg a Felvidéki Népi Hímzőkör is, amely vállalta a már felgyűjtött felvidéki barkó hímzések archiválását, feldolgozását és saját alkotások formájában azok újragondolását. A céljuk, hogy a régi, már elfelejtett technikákat életben tartsák és népszerűsítsék. A szervezet Gömörsíden saját alkotóházat tart fenn, itt valósítja meg projektjei nagy részét: kiállításokat, szakmai napokat, továbbképzéseket, néprajzi tematikájú programokat. A szakmai napokon főszerepet eddig a hímzés, a mézeskalács-készítés, a bútorfestés, tojásdíszítés, nemezelés és a gyöngyfűzés kaptak.³

A Motolla Kézműves Baráti Kör alkotói szakmai kapcsolatot ápolnak magyarországi és hazai egyesületekkel, tagjai a Palócföldi Népi Iparművészek Egyesületének, alapítótagjai a Szlovákiai Magyar Kézműves Szövetségnek. Részt vesznek szlovákiai kultúrszervezetek által szervezett rendezvényeken is mint lektorok. Jó az együttműködés a losonci Nógrádi Múzeum és Galériával (Novohradské múzeum a galéria, Lučenec), a rimaszombati Gömör-Kishonti Múzeummal (Gemersko-malohontské múzeum, Rimavská Sobota) valamint a Nógrádi és a Gömör-Kishonti Regionális Termék címet odaítélő Turisztikai Nógrád és Pojána Regionális Idegenforgalmi Szervezettel⁴ és az ÚLUV-val.⁵

A Motollának hagyományörző tagjai nincsenek. Alkotói főleg magyarországi táborokban, tanfolyamokon, illetve autodidakta módon sajátították el tudásukat. Itt ki kell emelnünk a Gébárti Regionális Népi Kézműves Alkotóház évtizedeken át nyújtott segítségét, a Palócföldi Népi Iparművészek Egyesülete szakmai támogatását, a Barkó Kézműves Egyesülettel és a Tojásdíszítő Egyesületével való együttműködést. Az egyesület tagjai szabadidejükben végzik feladataikat, nincs olyan, aki megélhetésből alkotna. Bevételeiket általában visszaforgatják alapanyagvásárlásra és a kézművesház üzemeltetésére.

2.1.2. Zoboralji Örökség Őrzői Hímző- és Viseletkészítő Műhely

A Zoboralji Örökség Őrzői Hímző- és Viseletkészítő Műhely (Zoboralja-Pográny) 2016-ban kezdte meg működését, majd 2017-ben a csoporttagok úgy döntöttek, hogy polgári társulásként kívánnak tovább működni. A Műhely az elkészült alkotásokat, lakástextíliákat a Hagyományok Házában zsűrizteti, aminek köszönhetően a szervezet már 2019-ben elérte a Tárgyalgó Népi Iparművész címet. A Hímző- és Viseletkészítő Műhelynek több mint 70 zsűrizett alkotása van, de elkészített termékeik száma már meghaladja az 500-at, ezek egy része ajándéktárgy. Annak érdekében, hogy Zoboralja népművészetét, hagyományait népszerűsítsék, évente szakmai konferenciát szerveznek, amelyen kiállítják alkotásaikat, neves szakértők adnak elő. Emellett elismerésben részesítenek olyan személyiségeket, akiknek Zoboralja és a műhely sokat köszönhet. A hímzőasszonyok sikertörténete azzal kezdődött, hogy az Alsóőrsi Csipkeműhely vezetője, Szuperné Bohus Judit felhívta a figyelmüket arra, milyen népművészeti kincseket rejt a Zobor-vidék.

3 Támogatóink voltak a CSSA, BGA, Kultminor Slovakia.

4 Oblastná organizácia cestovného ruchu turistický Novohrad a Podpoľanie

5 Az ÚLUV egy szlovák állami kulturális intézmény, amelynek célja a hagyományos népművészet, kézműves mesterségek és házi termelés megőrzése és fejlesztése. <https://uluv80.sk/en.html> (Utolsó megtekintés: 2025. 12. 01.) (A Szerk.)

Az ő védőszárnyai alatt öt faluból járnak össze Zoboraljáról. 2025-ben 31. alkalommal került megrendezésre a Kisjankó Bori Országos Hímzőpályázat,⁶ amin a Zoboralji Örökség Őrzői Hímző- és Viseletkészítő Műhely tagjai több különdíjban is részesültek. Az alkotók fontos feladatuknak tartják a zoboralji magyar közösség fenntartását.

2.1.3. Gömöri Kézművesek Társulása

A Gömöri Kézművesek Társulása 2001-ben alakult Várhosszúréten. Tagjai eleinte a környék amatőr képzőművészei voltak, akik Ulman István fafaragó ismeretségi köréhez tartoztak. Feladatuknak tekintették főleg a Gömörben fellelhető hagyományos mesterségek felkutatását, művelését és továbbadását. Magyarországi támogatással hozták létre a kézművesházat, ahol három berendezett műhely, konyha, iroda és szociális helyiség segíti munkájukat. A tetőtérben szálláslehetőség is van, amit főleg gyermekek táboroztatására használnak. A kézművesház területén negyedévente rendeznek kézművesvásárokat, évente egyszer, július-augusztus fordulóján fesztivállal egybekötött nagyvásárt.

A szervezet tagjainak létszáma változó, 150 fő körül mozog, ebből 60% szlovákiai, 40% magyarországi illetőségű. A társulás projektalapon tart felnőttek részére egyhétvéges motivációs tanfolyamokat, így valósultak meg a fazekas-, gyöngyfűző-, szövő-, gyékénykötő- és kosárfonó-tanfolyamok. A tagok gyerekek részére szerveznek nyári táborokat, ahol kézművességet oktatnak, továbbá játszótérházat vezetnek. Fesztiválokon, esetenként környékbeli iskolákban, könyvtárakban is tartanak meghívásra mesterségbemutatókat, foglalkozásokat.

⁶ A Hagymányok Háza, a Mezőkövesdi Közkincs-Tár Nonprofit Kft. és a Matyó Népművészeti Egyesület által meghirdetett pályázat.

Rendszeresen pályáznak a Csoóri Sándor Alaphoz, a Bethlen Gábor Alaphoz és a Magyar Művészeti Akadémiához. Itthoni támogatóik Kassa Megye Önkormányzata, a Gömöri Művelődési Intézet, a Rozsnyói Kultúrház és a rozsnyói Bányásmúzeum. Együttműködnek a kassai ÚLUV-val. Hagymányörző tagjaik Ulman István fafaragó, a Népművészet Mestere, Bastyúr Jaroszlav kolompkészítő. Tagjaik közül gazdasági tevékenységként művelik mesterségüket: Baffy Lajos és Baffy Ádám krasznahorkaváraljai ács- és fafaragó mesterek, Slízs Róbert harangöntő Várhosszúrétről, Horváth Zoltán fazekas Kazincbarcikáról, Hotyek Attila kádár-mester Erdőbényéről. A szlovákiai tagság nagy része nem folytat ezirányú gazdasági tevékenységet. Indokolható ez azzal, hogy a gömöri régió foglalkoztatottság tekintetében a leszakadó országok közé tartozik. Akik termékeiket árusítják, inkább csak kiegészítő bevételi forrás szándékával teszik. A kisebbségi lét egyik velejárója a gyorsuló asszimiláció.⁷

2.1.4. Szlovákiai Magyar Kézműves Szövetség

A Szlovákiai Magyar Kézműves Szövetség 2018-ban alakult Füleken. Kiemelt célkitűzései közé tartozik a hagyományos népi mesterségek felelevenítése, különös tekintettel a népművészet tisztaságának megőrzésére, továbbá olyan országos szinten működő alkotóműhelyek létrehozása, amelyekben teret kap a hagyományos népi mesterségek oktatása, a kész alkotások bemutatása, valamint a Szlovákiában élő és alkotó magyar kézművesek érdekképviselése és érdekvédelme. Ennek érdekében felkutatja, majd nyilvántartásba veszi a termékeiket hagyományos módon készítő kézműveseket, a nyilvántartás felhasználásával országos szintű kézműves-adatbázist épít, a kézműves alkotókat és azok alkotásait hazai és külföldi kiállításokon mutatja be. Ezen kiállítások előkészítésének fontos része a szakmai konzultáció és a zsűriztetés folyamatának rendszeressé tétele. Mindez kezdetben magyarországi szakmai segítséggel történt – a Hagymányok Háza által biztosított lektori munkának köszönhetően, ma pedig már igyekeznek hazai, tehát felvidéki körülményekre adaptált szakembergárdát kinevelni a zsűriztetés folyamatának biztosítására.

Legfőbb tudásátadási tevékenységük az országos kézműves kiállítás, amelyet két éves rendszerességgel 2018-tól valósítanak meg: *Magyar Kézművesség a Felvidéken 2018–2020*, *Magyar Kézművesség a Felvidéken 2020–2021*, online a Covid járvány miatt; *Magyar Kézművesség a Felvidéken 2022–2023*; *Nép, nemzet 200 – ünnepi pályázat* Petőfi, Madách és a Himnusz bicentenáriuma alkalmából; *Magyar Kézművesség a Felvidéken 2024–2025*.

A szervezet negyven fős tagságát egyének és szakmai társulások képezik, élükön öttagú elnökség áll. Rendszeres pályázói a Csoóri Sándor Alapnak és a Bethlen Gábor Alapnak. Együttműködnek a Hagymányok Háza Hálózata – Szlovákiával, a Motolla Kézműves Baráti Körrel, a Gömöri Kézművesek Társulásával, a Zoboralji Örökség Őrzőivel, Kassa Megye Kulturális Központjával, az Ilosvai Selymes Péter Néptáncegyüttessel és a Táncfórum Polgári Társulással.

⁷ Rigó Béla (sz. 1974.) szóbeli közlése. Jablonca, 2025. szeptember 11.-i telefonos interjú

2.1.5. Ipolyszalkai Élő Tájház

Az Ipolyszalkai Élő Tájház több mint húsz éve működik. A régió hagyományos paraszti világát igyekszik életben tartani. Fő tevékenységük a falusi gasztronómia volt, ma már bemutatókat tartanak iskolák és gyerektáborok részére. 2024-ben bővítették az ingatlant, három műhelyt rendeztek be: agyagozóműhelyt, szövőműhelyt és népi konyhát kemencével. Tervük között szerepel egy közösségi tér kialakítása pajtaszínház formájában. 2000-től évente három bentlakásos turnusban táboroztatnak gyerekeket, 15 éve dolgoznak együtt a szalkai Turczel Lajos Alapiskola és Óvodával, ahonnan heti rendszerességgel látogat el hozzájuk egy-egy osztálynyi gyerek a regionális nevelés tantárgy keretében gyakorlati foglalkozásra.⁸

Együttműködnek a kistérség szomszédos falvaival, létrehozták a Hetesség Társulást két magyarországi és öt szlovákiai falu közreműködésével, amely egy nem formális társulás. Közös regionális hagyományokra építve valósítják meg projekteiket, amelyek szezonális ünnepekhez kötöttek, mint például Bodzafesztivál, Szilvalekvárfőző ünnepség. Pályázni szoktak a Csoóri Sándor Alapnál, a Bethlen Gábor Alapnál, a KultMinornál.⁹ A tájház vezetője Dikác Zsuzsanna. Hasonló küldetésű szlovák szervezetekkel nem ápolnak kapcsolatot.¹⁰

2.1.6. Hagyományok Háza Hálózat – Szlovákia

A Hagyományok Háza Hálózat – Szlovákia (HHH – Szlovákia) 2017-óta működött füleki, 2025-től komáromi székhellyel. Tevékenysége a néptánc, a népzene és a népmese kategóriákat öleli fel. A kézművesség támogatása a szervezet részéről eseti, nem rendszerszerű. Nem rendelkeznek kézművességben szakmailag jártas emberi erőforrással, ezért az ebből eredő feladatok megoldására külső szakmai segítséget szoktak kérni. Kezdeményezésükre alakult meg a *Szlovákiai Magyar Kézműves Szövetség*, kezdetben jelentős anyagi segítséget is biztosítottak ennek működéséhez. Ma az együttműködés konzultációs jellegű, anyagi támogatás nélkül.

2.2. Kézművesség, tudásátadás óvodától a felsőoktatásig

A füleki Mocsáry Lajos Alapiskola oktatója, Benkoné Horkay Tünde alsótagozatos tanító, a Motolla Kézműves Baráti Kör vezetője. Heti rendszerességgel tart kézműves kört gyerekeknek két korosztály részére: 1–4. és 5–9. évfolyamoknak közel húsz éve. Saját iskolai műhelyt alakított ki, ahol a tevékenységeket naptári ünnepekhez igazítja. A kézművesség mellett a gyerekek néprajzi, regionális és történelmi ismeretekkel is gazdagodnak. Rendszeres résztvevői az Országos Gyermek

és Ifjúsági Népi Kézműves Pályázatoknak. Az intézmény részéről a kézműves tevékenység támogatottsága jóval alacsonyabb, mint a korábbi években (rendszerint saját beszerzésű alapanyagokkal dolgoznak), mivel az intézmény bevételei is csökkentek. Emberi erőforrás hiányában erre a tevékenységre pályázni nem szoktak.

A szintén füleki Daxner utcai óvodában Gyetvai Zsuzsa óvónő, a Motolla Kézműves Baráti Kör tagja az óvodaprogramba beépítve tart kézműves foglalkozásokat ünnepkörökhöz kötve. Ötletgazdája és koordinátora volt a nagy sikerű *Aranykapu* rendszeres játszóházi programnak, melyben hagyományörző kézműveseket hívtak meg az óvodai foglalkozásokra. Mellette tárgyalgató kézműves pedagógusok tartottak gyermekfoglalkozásokat és mesterségbemutatókat, például szövést, kosárfonást, bőrtáska- és övkészítést, hímzést görbe tűvel.

A Sávolyi Általános Iskola igazgatója, Molnár Monika a Motolla tagja, alkotótársaival tematikus napokat tartanak az intézményben szintén naptári ünnepekhez kötve, amelyeken mesemondás, népdal, néptánc és népi játékok tanulása zajlik, a komplex foglalkozások főleg kézművességre épülnek. Az Igazgató az iskola egyik termében állandó néprajzi kiállítást hozott létre magángyűjteményéből.

A Csicseri Óvodában Híres Zsóka óvónő, igazgató vezetésével valósítanak meg kézműves foglalkozásokat. Amellett organikus, népi ihletésű szabadtéri ügyességi játékokat is kínálnak, ezeket főleg rendezvényeket kísérő tevékenység formájában.

A kassai Szakkai József Szakközépiskolában Albert Éva szakkörvezető, kollégiumi nevelő tart rendszeresen szabadidős kézműves foglalkozást diákjainak. Résztvevői a Vándorlegény Országos Gyermek és Ifjúsági Népi Kézműves Pályázatoknak. Több alkalommal szerepeltek az országos kiállításon is.

A Ragyolci Alapiskolában György Henrietta foglalkozik szabadidejében néprajzi ismeretek átadásával, heti rendszerességgel tart tanulók részére kézműves foglalkozásokat szakkör formájában. Az alapiskolában szervezik az Ipolyi Arnold Népmesemondó Versenyt is.

A kézművességgel kapcsolatos ismeretek két felsőoktatási intézményben jelennek meg a pedagógusképzésben. A nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara és a HHH – Szlovákia közötti szakmai partnerségnek köszönhetően 2019-ben bekerült az óvodapedagógus- és tanítóképzés tantervébe a *Néphagyomány az oktatásban* című kurzus. A képzés szabadon választható, C kategóriás tantárgyként valósul meg, célja a hagyományközvetítés formáinak elméleti és gyakorlati megismerése és beépítése az oktató-nevelői munkába. Az egyetem Tudományos Tanácsa által elfogadott négy önálló kurzus egyike a kézművesség pedagógiai felhasználásra épül.

A HHH – Szlovákia és a Comenius Pedagógiai Intézet közös szakmai műhelyében 2022-ben elkészült a *Néphagyomány beépítése a szlovákiai magyar óvodákban és iskolákban zajló nevelő-oktató munkába* című átfogó, középtávú stratégiai tervezet. Ebből kiindulva a két szervezet kiválasztotta azokat a pontokat, melyek hároméves távlatban megvalósíthatók, majd a 2023-as évben elindult a tervezett tevékenység. Ezen belül a legnagyobb hangsúly az innovációs pedagógus-továbbképzésekre helyeződött. A kézművesség a képzési ciklus második moduljában kapott teret a *gondolkodás fejlesztése a néphagyomány eszközeivel* című 50 órás akkreditált tanfolyam formájában. A képzés célcsoportjai óvodapedagógusok, alapiskolai alsó tagozatos tanítók, alapiskolai felső tagozatos pedagógusok, művészeti alapiskola pedagógusai, nevelők és pedagógiai asszisztensek. A jelenleg is zajló képzés oktatói a kézművesség és a pedagógia területén egyaránt jártas szakemberek, Sevela Zsuzsanna, Benko Tünde és Szénási Veronika.

⁸ A munkaügyi hivatalon keresztül helyi asszonyokat tudnak alkalmazni, akik a gondnoki tevékenység mellett a gyerekek részére sütni, főzni is tudnak.

⁹ A Kult Minor egy szlovákiai állami-civil kulturális alap, melynek célja a nemzeti kisebbségek kultúrájának – így például a magyar közösség kulturális életének – támogatása. <https://www.kultminor.sk/sk/> (Utolsó megtekintés 2012. 12. 01.) (A Szerk.)

¹⁰ Dikác Zsuzsanna, Ipolyszalka, 2025. szeptember 11., telefonos interjú.

2.3. Felnőttképzés

Felnőttképzéssel foglalkozó programokkal Felvidéken a Hagyományok Háza Hálózat – Szlovákia és a Nemzeti Művelődési Intézet van jelen. A HHH – Szlovákia szervezésében a Szlovákiai Magyar Kézműves Szövetség mutatta be 2017-ben a szlovákiai pedagógusok részére az Útravaló Ösztöndíjprogramot.¹¹ Illés Gábor koordinátor felügyelete alatt valósult meg ennek helyi hagyományokra adaptált változata pedagógusok részére, akkreditált képzés formájában, amely az új tanügyi reform bevezetéséig, 2019. augusztus 31-ig élt. A komplex képzés része volt a kézművesség is, amit a Motolla Kézműves Baráti Kör két tagja, Benko Tünde és Benko Pál koordináltak.

A HHH – Szlovákia a felnőttképzést tanfolyamok formájában is igyekszik megvalósítani – 2025 márciusában szervezte meg az első Népi szabászat, népviseletvarró tanfolyamot Felvidéken, Nagymegyerén a Csoóri Sándor Alap támogatásával. A résztvevőket magyarországi és felvidéki szakemberek is képezték a négy hétvégén át tartó időszakban.

Nagy sikernek örvendenek a Nemzeti Művelődési Intézet ASzakkör Programjai, ezek koordinálását a nagykaposi székhelyű Rákóczi Hálózat végezte. Hatására sokan kezdtek kézművességgel foglalkozni. A szakmaiság minden esetben lektorfüggő. Azt a tapasztalatot tudjuk leszűrni, hogy amennyiben az adott szakágban gyakorlott kézműves irányítása alatt valósult meg a program, akkor nagyon szép eredmények születtek. Szakember hiányában viszont a távmentorálás nem volt elegendő, az eredmények hagytak kívánni valót maguk után.

¹¹ Az Útravaló Ösztöndíjprogram egy 2005 óta működő magyarországi, állami támogatású program, melynek célja a hátrányos helyzetű diákok (általános iskolától a diplomáig) esélyegyenlőségének javítása, tanulmányi sikereik támogatása. A programot a Belügyminisztérium hirdeti meg, a lebonyolítást a Társadalmi Esélyteremtési Főigazgatóság (TEF) végzi a tef.gov.hu oldalon és az EPER rendszeren keresztül, több alprogramot kínálva. <https://utr.tef.gov.hu/static.php?page=welcome> (Utolsó megtekintés: 2025. 12. 12.) (A Szerk.)

2.4. Oktató népi kézművesek

Sok szervezeten kívüli kézműves, illetve olyanok, akik több szervezet munkájában is részt vállalnak, parciális, de színvonalas oktatói feladatokat is elvégeznek. Saját maguk is magas szinten művelik a mesterséget.

Albert Éva, Abaújszina, Kassai kerület, játszóházvezető
Baffy Lajos és Ádám, Krasznahorkaváralja, Kassai kerület, ács-fafaragók
Csóka Bernadett, Csiliznyárad, Nagyszombati kerület, nyerges
Gyetvai István, Fülek, Besztercebányai kerület, fazekas-keramikus
Holík Amália, Áj, Kassai kerület, keramikus
Horváth Éva, Abaújszina, Kassai kerület, gyékénykötő
Méhes Kata, Keszegfalva, Nyitrai kerület, viseletvarró, népijátszóház-vezető
Molnár Belány Szilvia, Kolon, Nyitrai kerület, tojásíró, népi keramikus
Molnár Imre, Gímes, Nyitrai kerület, fazekas
Mórocz Ildikó, Komárom, Nyitrai kerület, szövő
Reho Gabriella, Királyhelmece, Kassai kerület, nemezelő
Varjú Rakoncza Gabriella, Felsőszeli, Nagyszombati kerület, bútorfestő
Varjú Tamás, Komárom, Nyitrai kerület, szíjgyártó-bőrműves
Vranai Erika, Csécs, Kassai kerület, mézeskalácsos

3. ÖSSZEGZÉS

A felsoroltakon keresztül bemutatva a felvidéki kézművességet 2025-ben elmondható, hogy az a közösségi funkcióját ott tudja betölteni, ahol a lelkesedés mellé csapatmunka is társul. Ez a csapatmunka olyan kézművesházak köré csoportosul, ahol világosan megfogalmazták a küldetés célját és azokat a lépéseket, amelyek a megvalósításhoz vezetnek. Továbbra is szükség van külső segítségre a régióként működtethető kézművesházak felkarolásában, úgy szakmailag, mint anyagi szempontból. Feladatunk lesz az önállóan, szervezeteken kívüli alkotók további felkutatása, szakmai segítségnyújtás lehetőségeinek biztosítása, megmérettetések népszerűsítése, továbbképzések szervezése.

IRODALOM

Benko Pál

2011 Kézművesség Felvidéken az új évezred küszöbén. In: Diószegi László – Juhász Katalin (szerk.): *Hagyomány – Örökség – Közkultúra. A magyar népművészet helye és jövője a Kárpát-medencében*. Budapest. Teleki László Alapítvány. 113–122.

5.3.

A MAGYAR NÉPMŰVÉSZETI, NÉPI IPARMŰVÉSZETI VONATKOZÁSÚ KÉZMŰVESSÉG TUDÁSÁTADÁSÁNAK HELYZETE KÁRPÁTALJÁN

KÉSZÍTETTE: Gabóda Éva
Ködöböcz-Gerzsenyi Ilona

1.

BEVEZETÉS

Kárpátalja Ukrajna legnyugatibb megyéje, soknemzetiségű régió, mely a történelem során több államalakulathoz is tartozott, s ennek köszönhetően kulturális öröksége rendkívül gazdag és változatos. A különféle nemzetiségek egymás mellett élése létrehozott egyfajta sajátos kölcsönhatást, viszont talán éppen a nemzeti identitás megőrzésére és a kulturális értékek továbbadására való törekvésnek is ez volt a mozgatórugója: a saját népi-nemzeti kultúrához való ragaszkodás jelentette a megmaradást az elmúlt száz év történelmi viharaiiban. E vidék magyarul lakta településein, a történelmi Bereg, Ugocsa, Ung és Máramaros városaiban és falvaiban gazdag kézműves hagyomány élt, melyek közül néhány még mindig megtalálható, bár művelőinek száma mára megfogyatkozott.

A kézművesség hanyatlása a 20. század második felétől volt megfigyelhető Kárpátalján is: a kolhozosítás (kollektivizálás) következtében megszűnt önelátó parasztgazdaságok, a munkaképes férfilakosság *málenkij robotra* való elhurcolása, valamint az ezekkel a történelmi traumákkal együtt járó gazdasági helyzet és életmódbeli változások visszavetették a kézművesség fejlődését. Megjelentek a viszonylag olcsó gyáripari termékek, amelyek egyfajta modernitást, divatot is képviseltek, népszerűségük gyors ütemben nőtt. A legnépszerűbb és legelterjedtebb kézműves tevékenységek azonban megmaradtak – leginkább a családban természetes módon hagyományozódtak a fiatalabb generációk tagjaira, azaz apáról fiúra, anyáról lányára.

A gazdag népi tudás és a kézművesség területein belül létrehozott tárgyi értékek mára méltán váltak e vidék messze földön híres védjegyévé, hiszen szinte megszakítás nélkül vannak jelen a kárpátaljai népi kultúrában, úgy mint a beregi keresztaszemes hímzés és szőttés, a nagydobronyi viselet, hímzés és hímestojás; a viski csuhéfonás, a salánki hímestojás és hordókészítés, az egykori beregújfalui fazekasság vagy Hidi Endre népi kerámiái.

Jelen tanulmány a kárpátaljai népi kézművesség mai helyzetét kívánja feltárni, illetve a napjainkban működő népművészeti vonatkozású tudásátadás feltérképezésével és lehetőségeivel foglalkozik. Bevezetésképpen a Kárpátalján messze túlnyúló, mély gyökerekkel rendelkező kézműves területekkel ismerkedünk meg, valamint említést teszünk azokról a kézműves tevékenységekről, amelyek az évek alatt kivesztek, ám visszatanításuk, újbóli felélesztésük elengedhetetlenül fontos feladat. Az elmúlt évtizedekben egyértelmű jelei mutatkoztak annak, hogy a tudásátadás módja véglegesen megváltozott: a hagyományos családmodell átalakulásával a mai fiatal generáció már nem csupán a nagyszülőktől öröklő a hagyományt, hanem lokális közösségben vagy intézményes keretek között is találkozik egyik-másik meghatározó, népi kultúrához köthető élménnyel. Itt meg kell említenünk a multimédiás eszközöket is, amelyek a mai kor emberének életéből nem hagyhatók ki. Ebben a tekintetben nagyon nagy az oktatásban, nevelésben dolgozó szakemberek szerepe! Elsődleges szempont a „tisztá forrás” feltárása, megőrzése és az adott területre, szűkebb régióra jellemző sajátosságok megóvása kell, hogy legyen, mert elsősorban ez adja a kézműves alkotások, tárgyak valódi értékét, hitelességét, a hagyományátörökítés lényegét.¹

¹ Kész 2014.

2. KÁRPÁTALJA ÉLŐ NÉPI KÉZMŰVES HAGYOMÁNYA

2.1. Szőttes és hímzés

Kárpátalján a kendertermesztés még a 20. század első évtizedeiben is nagy jelentőséggel bírt, a szövéshez szükséges alapanyagokat a családok maguk állították elő. A később megjelenő pamut sem tudta hamar kiszorítani a háztájiban termesztett megbízható alapanyagot. Legismertebb a beregi szőttes, mely gazdag minta- és formavilággal rendelkező kézműves ágazat ma is, és Antónikné Polónyi Katalinnak köszönhető, hogy nem veszett a múlt homályába. Antónikné az 1950-es években került Nagyberegre, s az ő kezdeményezésére indult meg a beregi mintakincs felgyűjtése, és jött létre a szövőcsoport, amely feldolgozta, csoportosította a mintákat.²

Sajnos már alig van olyan ember, aki még látta, hogyan termesztik a kendert, vagy részt vett volna annak feldolgozásában. Antónikné Polónyi Katalin munkájának és kitartásának köszönhetően Nagyberegen szövő- és hímzőcsoport indult, ahol a nagyberegi asszonyok egy sajátos mintasorozatot hoztak létre. A régi abroszokon, kendőszéleken a mintákat piros-kékkel, később piros-feketével varrták vagy szőtték. A szőtteseket főleg szedett technikával készítették, piros és indigókék fonallal. A jó minőségű, színtartó pamutok elterjedésével a textilek is kiszínesedtek, megjelent a bordó, gálickék, sáfránysárga, lila, zöld és a rózsaszín is. A temetésre készült textileket fekete fonallal szőtték. A motívumok között sok a geometrikus, de főként a növényi ornamentika: csillag, rózsa, tulipán, gránátalma, fukszia, tölgylevél, makk, rozmaring, szőlő, farkasnyomos, makkos-leveles, törökszegfűs, tulipános, őszirózsás, rákóczi, bazsarózsás. A figurális motívumok között a madár, galamb, páva, kakas, tyúk, hal, rák is megtalálható. Az ünnepi terítőket, abroszokat csipke-szövessel készítették.³

Az 1960-as évektől kezdődően a kolhozhoz tartozó három faluban, Nagyberegen, Beregújfaluban és Kígyóson 28-30 asszony szőtt, és ennél jóval többen hímeztek – a beregújfalui hímzőcsoportnak egy időben ötvenkét tagja volt. Az Ungvári Népművészeti Központba vitték el az első, Antónikné által megtervezett kézimunkákat, s a zsűriztetés után azokat átvette valamelyik művészeti és ajándéktárgyakat árusító bolt. Nem sokkal később az ugyancsak Ungváron működő Képzőművészeti Alap zsűritagjai bírálták el az általuk bemutatott mintadarabokat, s azok alapján a negyedévenként megrendezett vásárkiállításokon a szalonok képviselői által megrendelt kézimunkák eljutottak minden jelentősebb nagyváros ajándéküzletébe. Az 1960-as évektől az 1980-as évek végéig a sajtó elismerően nyilatkozott a szövőcsoport munkájáról, az akkori központi televízió egyenes adásban közvetítette a beregi lakodalmast, mely előadás kellékeit (a táncosok ruháit, a ke-lengye darabjait, a dekorációkat) a beregi asszonyok szőtték. Akárcsak a Kárpátaljai Állami Népi Együttes számára a Balogh Klára kiváló művész által koreografált *Beregi*

táncok ruháit és egyéb kellékeit is. Ugyancsak nagy elismerésben részesültek a beregi lakodalmast bemutatásával a budapesti Margitszigeti Szabadtéri Színpadon egy folklórfesztivál alkalmával 1987-ben. A szövők egy idő után már csak konkrét megrendeléseket vállaltak.⁴

1979-től a helyi középiskolában tanóra keretében oktatják a beregi szőttes készítését. A tantervet Antónikné Polónyi Katalin és Prófusz Marianna állította össze. Az évek során a tananyag bővült, és a tantervnek megfelelően 5–9. osztályban heti 4, 10–11. osztályban heti 6 órára emelkedett. A diákok elsajátíthatják a szö-

vés és keresztszemes hímzés technikáját az előkészítéstől a rojtozásig. Nem csupán a hímzés és szövés technikájának tanulmányozása és kivitelezése a feladat, hanem a régi textíliák mintáinak felgyűjtése is. Az iskola 2014-ben előkészítette miniszteri jóváhagyásra a tantervet, sajnos sikertelenül. Az ezt követő években a szövés-oktatás a technikaóra keretében folytatódott. A 2023–2024-es tanévtől a fokozatosan csökkenő diáklétszám miatt a szövés oktatása heti 1 órára redukálódott, és csupán a 10–11. osztályra korlátozódik. A volt diákok közül többen ma is szőnek, hímeznek, számosan folytatják a beregi szőttesek és hímzés hagyományainak ápolását, pedagógusként továbbadják a tudásukat a tanulóknak még az anyaországban is. A Nagyberegi Középiskolában 1992-től működő múzeumban megtalálhatók a vidékre jellemző szőttesek és keresztszemes hímzések, valamint háztartási eszközök, lakásberendezési tárgyak.

² Dancs 2014: 120–123.

³ Pirigy 2017.

⁴ 1993. november 1-jén, Antónikné nyugdíjazásával s a kolhoz átszervezésével véget ért a szövőcsoport munkája is. (Prófusz Marianna a Népművészet Mestere (UA) és Népművészet Ifjú Mestere (HU) szóbeli közlése, 2025. szeptember.)

2013-ban a beregi szőttes bekerült a Külhoni Magyar Értéktárba. Hrivnák Tünde Pro Urbe díjas budapesti divattervező a beregi szőttes kollekciójával nagy sikert aratott világszerte. A beregi szőttes így már nem csak a háztartási textíliákon él tovább, ezzel is bizonyítva a népművészet létjogosultságát napjainkban.

A beregi keresztaszemes hímzés mintakincsét Kocsisné Szirmai Mária gyűjtötte fel és publikálta. Több kiadvány jelent meg Felhősné Csiszár Sarolta, az egykori vásárosnaményi Beregi Múzeum igazgatónője gondozásában. A Kárpátaljai Népfőiskolai Egyesület mintaválogatásokat adott közre Prófusz Marianna gyűjtéseiből.⁵

Az Ungvári Skanzen, a Kárpátaljai Megyei Múzeum és Népművészet Háza, a Kárpátaljai Művészeti Alap, a Beregszászi Járási Művelődési és Turisztikai Osztály⁶ nagyon sok kiállítást szervezett, aminek következtében a beregi szőttes és keresztaszemes hímzés népszerűsége egyre nőtt. Az 1994-ben alakult Bereg Alkotó Egyesület tagjaiként a népművészet mesterei több kollektív és személyes tárlaton vettek részt alkotásaikkal Gut, Bene, Csetfalva, Nagyberég, Kígyós községekben. Bemutatták a beregi szőttéseket Beregszász, Munkács (2005), Ungvár (1998, 2000, 2005), Huszt (2003, 2006, 2008), Budapest (2000, 2003), Gödöllő, Hatvan, Moszkva, Kijev (2006), Nyíregyháza, Kisvárd, Nagykálló, Fehérgyarmat, Tiszavasvári, Újfehértó, Nagyhalász, Vásárosnamény (2008) közönsége előtt is. Munkáik eljutottak Németországba, Japánba, Hollandiába, Észak-Amerikába, Ausztráliába és Európa számos további országába. Antónikné Polónyi Katalin, Ukrajna Érdemes Népművésze a Kárpátaljai Rózsahölgyek Társaságának tiszteletére emléktáblát avatott 2023-ban.⁷

A nagydobronyi keresztaszemes hímzés fennmaradásában és népszerűsítésében Őrhidi Ágnesnek van nagy szerepe. Az ő hímzései díszítik Hrivnák Tünde Pro Urbe díjas budapesti divattervező nagydobronyi keresztaszemes kollekcióját.⁸

Kárpátalja minden településén honos volt a rongypokrócszövés. Varga Judit szövőasszony, nevetlenfalui lakos 2020-ban megkapta a Népművészet Mestere címet. 25 éven keresztül oktatta a pokrócszövést a Péterfalvai Népzenei, Néptánc- és Kézművestáborban a gyerekeknek. A Viski Tájházban Igyártó Tiborné Héder Rozália nevéhez kötődik a pokrócszövés oktatása.

2.2. Fazekasság

A fazekasság a szövés és a famunka mellett a 20. század elejéig a legelterjedtebb kézműves tevékenységek közé tartozott. Ez a régi mesterség több településen a hagyományos paraszti kézművesség keretein túl műhelyek, illetve kisipari formák kialakulásához is vezetett. A fazekasság központjai nemcsak a jelentősebb városok voltak (Ungvár, Munkács, Beregszász, Huszt), hanem kisebb falvak is, így például Beregújfalu, Gödényháza, Dercen vagy Salánk. A közgyűjteményekben és egyházi kincstárakban őrzött tárgyak mellett a falusi környezetben és parasztgazdaságokban megtalált darabok is értékes forrásul szolgáltak, és jelentős mértékben hozzájárultak az egykori fazekasmesterség múltjának feltérképezéséhez. A helyi fazekasság sajátosságai mellett a máig fennmaradt agyagkorsók, tálak,

fazekak és egyéb edények a helyben élő közösségek ízlését és kulturális önállóságát is tükrözik. A szőttéseken és a fafaragásokon megjelenő motívumok (virág, csillag, életfa, madár stb.) a népi kerámián is előfordulnak, jóllehet leginkább csak múzeumi gyűjteményekben és falusi tájházakban találkozhatunk velük. Bár a faze-kasság a kárpátaljai magyarok lakta településeken (Nagydobrony kivételével) már csaknem egy évszázada kihalt, sikerült rekonstruálni néhány egykori mester munkásságát (például a salánki Zán János és Tangel József tevékenységét).⁹ A beregi fazekasok által készített igen népszerű vízhordókorsó széles körben elterjedt a vidéken, de a lekváros szilkék, egyéb konyhai edények is kapós portékái voltak a beregszászi, munkácsi, ungvári vásároknak.

Ma a Kárpátaljára jellemző népi kerámia formavilágát és mintakincsét szinte egyedüli mesterként Hidi Endre, nagydobronyi népi iparművész élteti, és igyekszik továbbadni. Munkáihoz az inspirációt a magyar népművészet motívumaiból meríti, amelyek egyértelműen felismerhetők, bárhol is találkozunk velük: tányérok, kancsók, szilkék, figurális kerámia jellemzi művészetét. A Hidi-kerámia messze földön híres. Hidi Endre lánya, Dancs Tünde és fia, ifj. Hidi Endre továbbviszik édesapjuk örökségét, hisz mindketten keramikusok, és munkásságuk szintén kapcsolódik a népi kerámia, fazekasság hagyományának folytatásához.¹⁰

2.3. Famunkák, fafaragás

A fa bőségesen fellelhető Kárpátalján, így nem csupán építőanyag volt, de a művészi kifejezésre is lehetőséget biztosított: számos dísz tárgy, bútor, faragott kapu vagy díszes fejfa készült. Böven találkozunk használati eszközök díszesen faragott elemeivel is: például guzsalytalp, tükrös vagy mángorló. Napjainkban már kevés mesterember foglalkozik fafaragással.

Balázs István, viski fafaragó a Viski Kölcsey Ferenc Középiskolában és a Péterfalvai Népzenei, Néptánc- és Kézművestáborban fafaragást és rovásírást oktatott, Kárpát-medencei alkotótáborban vett részt. Munkái megtalálhatóak több magyarországi településen (Pécs, Budapest, Sáropatak, Püspökhatvan), valamint a viski református emlékparkban is. Jelenleg Balázs István utódja, a szintén viski Stecc Miklós tevékenykedik aktívan.¹¹

⁵ Kocsisné Szirmai 1960; Felhősné Csiszár 1980; Molnár (felelős szerk.) 2018, 2020.

⁶ Korábban Beregszászi Járás Kulturális Osztály.

⁷ Prófusz Marianna szóbeli közlése, 2025. 09.

⁸ Őrhidi Ágnes, nagydobronyi hímzőasszony szóbeli közlése, 2025. 09. 19. By Me Treasure kollekció. <https://www.bymefashion.com/> (Utolsó megtekintés: 2025. 12. 03.)

⁹ Kész–Kész 2025.

¹⁰ Tarpai 2014; Espán 2015.

¹¹ Pál Katalin szóbeli közlése, 2025. 09. 30.

2.4. Hagyományos tojáshímek

Kárpátalja magyarok lakta falvaiban a berzselt, azaz a hagymahajas vagy levélrártétes tojásdíszítő technika terjedt el leginkább. Ezzel találkozunk ma is a leggyakrabban a húsvétra való készülés idején. Számontartunk azonban néhány hagyományos települést, ahol egyedülálló mintakincs és díszítési technika alakult ki. Nagyberegen ismertek a karcolt vagy savval maratott virágornamentikát, esetleg geometriai formákat idéző hímek is. A karcolt tojásokat régebben a férfiak készítették bicskával, ma azonban ez is női tevékenységgé vált. Salánkon egyedi díszítési mód honosodott meg az évek során: a régebbi a viaszlevonatos, viaszos-hagymahéjas, az újabb keletű a viaszos bronzporos, aranyporos hímestojás. Jellemző a településre, hogy majd' minden családnak megvan mai napig a rá jellemző motívum- és mintakincse, amit átörökítenek a fiatalabb generációra. A viaszt kicccével (írókával), gyors mozdulatokkal viszik fel a langyos tojásra, majd aranyporos vattával átdörzsölik. Örömteli, hogy ez a hagyomány ma is élő átörökítést jelent, hiszen a díszítmények, a technika évszázadok óta anyáról leányára száll, és nemcsak Salánkon, hanem a településről elkerült asszonyok családjában is él.¹² A nagydobronyi hímestojás egyedülálló nem csupán vidékünkön, de a Kárpát-medencében is. A megfőtt, még meleg tojásokra gyors mozdulatokkal, hígított lakkfestékkel színes alapot visznek fel, majd a tojás két oldalára szegfű, krizantém, árvácska, pipacs, rózsza virágmintákat festenek. A hímek összefüggést mutatnak a nagydobronyi viselet hímzett motívumaival.¹³

¹² Kész R., 2025.

¹³ Tóth Erzsébet, nagydobronyi tojásdíszítő szóbeli közlése, 2025. 04.14. Az interjút készítette: Katona Emese.

2.5. Gyékény-, csuhé- és vesszőfonás

Kárpátalján Visk településhez köthető a csuhéfonás, a viskiek nyelvén *málékötés*. Itt honosodott meg a kukoricacsuhé (a Tiszaháton suska) feldolgozásának hagyományos módja, amely ezernél is több viski asszony számára biztosított évtizedeken keresztül megélhetést. A csuhéból készült használati és dísz tárgyak méltán híresek és keresettek nem csak Kárpátalján, hiszen természetes alapanyaguknál fogva esztétikusak, tartósak: táskák, kosarak, papucskok, só- és cukortartók, lábasalátétek és lábtörlők készülnek belőle. Népszerű a körbefont üveg, újságtartó és párna is. 2004-ben létrejött a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség kézműves tagozata, és a következő években megrendezésre került a viski *Csak tiszta forrásból* kézműves ünnep- és konferenciasorozat, amelyen több magyarországi kézműves és néprajzos szakember is részt vett. A viski csuhémunkák nagy népszerűségnek örvendenek, a turisták körében is nagyon keresettek. A csuhé megmunkálása gyakran kap helyet a viski tájház kézműves foglalkozásain, ahol bárki elsajátíthatja az alapvető technikákat.¹⁴ Angster Mária néprajzkutató és Bárány Mara csuhéfonó gyűjtötték a viski csuhéfonó technikákat. A viski csuhéfonás Engi Ilona révén honosodott meg Péterfalván. Tudását két lányának, Danku Margitnak és Kékesi Emmának adta át, akik ma is oktatják a mesterséget.¹⁵ A szintén viski Balázs Szvetlana rendszeresen tart mesterségbemutatót a képzések során.¹⁶

A gyékény- és vesszőfonás jellemzően a cigány lakosság egyik megélhetési forrása volt, mely mára, sajnos, elenyésző lett. A szalma feldolgozása szinte teljesen eltűnt. Míg harminc évvel ezelőtt kedvtelésből készítettek az emberek szalmából különböző dísz tárgyakat, addig ma már alig ismert ez a tevékenység.

2.6. Hordókészítés, kádármunkák

A hordókészítés hagyománya a bortermő vidékek (Nagyszőlős, Salánk, Beregszász) közelében még ma is fellelhető: a régi kádár- vagy bodnárhagyományok évszázados múltú örökséget visznek tovább – főleg kézi szerszámokkal, tölgyfából készítenek boros- vagy káposztáshordókat és más dongás edényeket. Helyi különlegesség a *csalihordó*, amely egyazon nyíláson engedi ki a fehér- és vörösbort. Még alkotó mesterek Salánkon, Sárosorosziban, Nagybégányban¹⁷ és Beregszászban találhatók. Míg Salánkon a 20. század második felében száznál is több kádár élt, mára már öt alattira csökkent a létszámuk. Jelenleg is van igény a fából készült boroshordókra. Adatközlőnk,¹⁸ aki öccsével együtt beleszületett a hordókészítésbe, többnyire nagy üzemeknek dolgozik, de adódik egy-egy helyi rendelés is. Újításként tokaji mesterektől sajátították el a barik hordók készítésének fortélyait.

¹⁴ https://cbc-artspace.com/locations/a-viski-tajhaz-budinok-tradicij-regionu/?utm_source=chatgpt.com (Utolsó megtekintés: 2025. 09. 25.)

¹⁵ Pál Katalin szóbeli közlése, 2025. szeptember 30.

¹⁶ TV21 Ungvár riportja, készült: 2025.07.12., 12:14. perctől. <https://youtu.be/Ja-qwtQrN48> (Utolsó megtekintés: 2025. 12. 3.)

¹⁷ <https://www.facebook.com/share/v/1N8CHqeogC/>, a riport készült: 2020. (Utolsó megtekintés: 2025. 10.15.)

¹⁸ 45 éves férfi szóbeli közlése, 2025. 09. 25.

2.7. Bőrművesség

Jelenleg Kárpátalján egy magyar bőrműves családról van tudomásunk, Tiszaújlakról. Mesterségük a cipész felmenőktől ered. Tiszaújlakon a cipőkészítésnek volt nagy hagyománya, mely mesterség mára kikopott. Petrusinec Vladimir és Petrusinec Ilona ma már nyeregkészítő szíjgyártóként nevezik meg magukat, mivel fő foglalkozásként készítenek lovasfelszereléseket. A bőrdíszművességet a gyerekeik művelik. Bevallásuk szerint „*Isten adta a tudást*” számukra. A feleség szerint: „*az Úrtól kapjuk az alkotás örömét. Azzal, hogy megörvendeztetjük a megrendelőt, olyan, mintha az Úrnak dolgoznánk.*”¹⁹

2.8. Seprűkötés

A seprűkötés jellemzője az volt, hogy mivel sok seprűre volt szükség egy háztartásban, minden család vetett 2-3 sor *cirkot*, *cirut*. Ezt ősszel a gazda vagy gazdasszony maga megkötötte a család igénye szerint. Később néhány településre koncentráldott ez a kézműves tevékenység, úgy mint Csongor, Nagydobrony, Kisdobrony, Gát. Csongoron még ma is nagy számban foglalkoznak vele családok, de előfordul például Salánkon is.

2.9. Viseletvarrás

Képzett viseletvarrók 2021 ősze óta vannak jelen a régióban, amikor is a Hagyományok Háza Hálózat – Kárpátalja megszervezte az első 120 órás viseletvarró tanfolyamot Visken a Hagyományok Háza viseletvarró szakoktatóinak vezetésével. Akkor 11 kárpátaljai varrónő szerzett tanúsítványt a képzés sikeres elvégzéséről. Azóta évente két alkalommal szervez a Hálózat további hétvégi képzéseket, melyekhez mindig újabb érdeklődők csatlakoznak. Eddig 20 fő került a kárpátaljai viseletvarrók csoportjába, akik között vannak főfoglalkozásúak is, de többségük kiegészítő tevékenységként műveli a varrást. A képzések tematikája a felmerülő igények és a helyi viseletes anyag feldolgozásához kapcsolódik. A képzéseken kívül forráskutató szakmai napokon való részvételre, illetve textiles pályázatokra való készülésben szakmai mentorálásra is lehetősége van a viseletvarróknak. Egyre több kárpátaljai táncegyüttes részére a képzéseket elvégzett varrónők készítik a színpadi viseleteket, hiszen ez volt a viseletvarró tanfolyam elindításának elsődleges célja.

¹⁹ Az interjú készítésének időpontja: 2025. 09. 25.

3. A KÉZMŰVES HAGYOMÁNYOK ÁTADÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI ÉS GYAKORLATA

A mai fiatalabb korosztály kézműves hagyományokba való belenevelődése a legtermészetesebb módon, még mindig a családban megy végbe. Több kézművességgel foglalkozó, lelkes alkotó számol be arról, hogy az édesanyjától, édesapjától vagy más családtagtól tanulta el azt a tevékenységet, amit leginkább saját örömeire művel, vagy a család igényeit szolgálja ki (hímzés, pokrócszövés, kötés, horgolás, gyöngyfűzés, csuhéfonás, ajándéktárgy-készítés, famunkák, bőrművesség, fémművesség). Vannak azonban olyan mesterek, akik számára a kézműves tevékenység jövedelemkiegészítést, néhányuk esetében megélhetést biztosít.²⁰

A kárpátaljai magyar iskolák diákjai a nyári vakáció idején különböző nyári táborokban ismerkedhetnek a kézműves hagyományokkal. A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség²¹ több gyermektábort szervez, ilyenek a Mikes Kelemen Hagyományőrző Alkotótábor,²² az Anyanyelvi Irka-tábor szórványban élő gyermekek számára, valamint a Péterfalvi Népzenei, Néptánc- és Kézművestábor, amelyek beiktatták programjaikba a népi mesterségek megismerését, gyakorlását. A faze-kasság, bőrdíszművesség, nemezelés, fafaragás, csuhéfonás oktatói neves kárpátaljai kézművesek, de hívnak mesterembereket Erdélyből is.²³

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetem képzéseiben is helyet kap a tárgyalgó népművészettel és kézművességgel való ismerkedés. Szabadon választható tantárgyként harmadik éve kerül meghirdetésre a *Népi kézművesség* (tantárgyfelelős: Gabóda Éva) és a *Hagyományos anyagmegmunkálás és technikák* (tantárgyfelelős: Tyahur László) a Pedagógia, Pszichológia, Tanító, Óvodapedagógia Oktatási Intézményvezetés Tanszék támogatásával. Szemeszterenként 12-20 nap-pali tagozatos és 25-35 levelező tagozatos hallgató választja a tantárgyakat, melyek keretében elsősorban a szövés és hímzés, a fonalmunkák, valamint a fonás alap-technikáival és a tojásdíszítés kárpátaljai hagyományaival ismerkednek elméleti és gyakorlati szinten.

2014-ben és 2015-ben két kiadvány is napvilágot látott, amelyek célja a kárpátaljai kézművesek feltérképezése és bemutatása volt. A 2014-ben megjelent *Kárpátalja és Szabolcs Szatmár-Bereg megye népművészeinek és kézműveseinek katalógusa*²⁴ azt a célt tűzte ki, hogy minél szélesebb körben népszerűsítse a régió népművészetét, kulturális értékeit. Ebben a katalógusban magyar és ukrán kézművesek, hivatalos iparművészek és laikus alkotók egyaránt szerepelnek. Kielemezve az említett felsorolást, magyar származású alkotók tekintetében a következő adatokhoz jutunk: 13 szövő, 10 hímző, 6 fafaragó, 4 keramikus/faze-kas, 3 bodnár, 4 gyöngyfűző/ékszerkészítő, 3 csuhéfonó, 2 gyékényfonó, 2 seprűkötő és 1 nádkötő kézműves került be a katalógusba. Espán Margaréta két éven át a Kárpátalja hetilapban futó értékmegőrző rovatának összesítéseként jelent meg

²⁰ Tarpai 2014.

²¹ <https://kmpsz.uz.ua/nyari-taborok.html> (Utolsó megtekintés: 2025. 12. 03.)

²² A Mikes Kelemen Hagyományőrző Alkotótábor ideiglenesen szünetel.

²³ A KMPSZ honlapja, valamint Fodor Éva irodavezető információi alapján

²⁴ Tarpai 2014.

2015-ben a *Hagyományok, nemzeti értékek Kárpátalján* című kötet,²⁵ amelyben a szerző 77 település értékeit mutatta be, köztük kézműveseket, régi mesterségek művelőit is. A két értékmegőrző kiadványban olvasható nevek és tevékenységek fedik egymást. Sajnos mára sokan eltávoztak közülük, velük együtt az a fontos tudás is, amellyel rendelkeztek. Azonban a mai visszatánításnak köszönhetően számos fiatal felfedezte a népi kézműves tevékenységekben és technikákban rejlő varázslatot, az alkotás örömét, és újra nagy az érdeklődés a hagyományos kézművesség iránt. A mai pontos helyzetfelmérés hiányzik a kézműves társadalom megismerése tekintetében, új feltáró munkára van szükség.

A Hagyományok Háza Hálózat – Kárpátalja a Hagyományok Háza – a Kárpát-medencei néphagyomány átörökítésének kiemelt nemzeti kulturális intézménye – szerves része, munkájának fő célja a szakmai segítségnyújtás a néphagyomány-nyal foglalkozó közösségek számára. Ezen belül a hálózat egyik fő tevékenysége az *élő hagyományátadás (képzések)* szervezése. A 2017-ben megkezdett hálózatosodásnak köszönhetően az országhatárokon átívelő szakmai programok, képzések lehetővé teszik az átjárhatóságot a néphagyománnyal foglalkozó szakemberek számára, biztosítva ezzel a minőségi fejlődést, a szakmai és módszertani megújulást szerte a Kárpát-medencében. A kialakult szakmai kapcsolatok és inspirációk révén új lehetőségek nyíltak a népművészet iránt érdeklődő emberek számára, a hagyományközvetítés formái folyamatosan bővülnek. A hálózat rendszeresen szervez Kárpátalján szakmai képzéseket a folkműhelyekben, a Tulipán Tanodákban, a tájházakban, az egyházi, oktatási és közművelődési intézményekben tevékenykedők számára. A gyakorlati oktatáson kívül néprajzi és módszertani ismeretekkel, neves alkotók megismerésével bővítik a foglalkozásvezetők ismereteit, alakítják szemléletüket. Az elmúlt években Ungvártól Beregszászon, Nagyszőlősen át Kőrösmezőig több mint félszáz kézműves oktató végezte el ezeket a felkészítő tanfolyamokat. A Hagyományok Háza Hálózat – Kárpátalja a kézműves és viseletvarró képzésein túl – a Kárpátalja Kulturális Örökségének és Népi Hagyományainak Megőrzéséért Társadalmi Szervezettel együttműködésben – támogatja a különböző helyszíneken zajló rendszeres és alkalmoszerű kézműves-foglalkozások működését (Nagybereg Tájháza; Nagyszőlősi Perényi Zsigmond Középiskola; Péterfalvi Református Líceum; Péterfalvai Népzenei, Néptánc és Kézművestábor; Viski Népzenei, Néptánc és Kézművestábor; Csonkapapi Gimnázium; Beregsomi Gimnázium; Beregszászi Kossuth Lajos Líceum; Beregszászi Bethlen Gábor Líceum; Nagydobronyi Irgalmas Samaritánus Református Gyermekeketthon; Munkácsy Mihály Magyar Ház; Rezeda Folkműhely), melyek által évente több száz gyerek találkozhat élőben a népi kézművességgel.

A Pro Cultura Subcarpathica²⁶ beregszászi székhelyű nonprofit szervezet, amely 2011-ben jött létre azzal a céllal, hogy megerősítse kulturális téren a kárpátaljai magyar közösséget, erősítse az itt élők identitástudatát, s hogy kulturális hidat hozzon létre kárpátaljai nemzetiségek között. Tevékenységei közé tartozik a közösségépítés és -fejlesztés, a kulturális örökség ápolása, valamint az oktatás és közművelődés, mindezek alapja pedig a hagyományőrzés.

A legnépszerűbb programok közé tartoznak a fesztiválok, amelyek egész Kárpátalja közösségét megmozgatják: KurucFeszt (Tiszapéterfalva), Bethlen-nap (Huszt), Dobó-nap (Császlóc), BercsényiFeszt (Ungvár). E fesztiválokon a kárpátaljai néptáncgyűteseknek alkalmuk nyílik a bemutatkozásra, illetve a közönségnek lehetősége van kipróbálni számos kézműves tevékenységet. A Pro Cultura

Subcarpathica egyéb projektjei a Nagybereg Tájháza, a Nagydobronyi Tanoda (tájháza), A Kárpátalja.ma honlap működtetése, az *Itt magyarul is* mozgalom, a beregszászi Perényi Kúria programjai, valamint a Polónyi Katalin Textilmúzeum.

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetem által fenntartott Nagybereg Tájháza²⁷ programjait szintén a szervezet biztosítja. A tájház 2013-tól a tanév időszakában heti rendszerességgel szervez hagyományőrző programokat az évkör hagyományos ünnepeihez, jeles napjaihoz kapcsolódva, ám tanéven kívüli alkalmakat is rendeznek, amik nagy népszerűségnek örvendenek Kárpátalja-szerte. A látogatók – gyakran gyermekcsoportok – megismerik a parasztház jellegzetességeit, a népi bútorterméket, berendezéseket, a színterek funkcióját, ezzel együtt a népi életmód sajátosságait. A gyerekek kóstolhatnak helyben készült népi ételeket, kipróbálhatják a régi népi játékokat, és valamilyen kézműves tevékenységet, amely kapcsolódik az adott időszakhoz: a szövés alapjaitól a gyertyaöntésen, vesszőfonáson át az ünnepekhez köthető tárgyalgatásokig.

A Nagydobronyi, Tiszapéterfalvai és Beregszászi Tanodák a 2016-ban létrejött Tulipán Tanoda Magyar Népművészeti Iskola kötelékében működő olyan hagyományőrző intézmények, melyek tevékenységi körében főként a népzenei és néptáncoktatás, de a kézműves tevékenységek is helyet kapnak. Céljuk, hogy a népi kultúra elemei a mindennapok részeivé váljanak, és biztosítsák a belenevelődést a kárpátaljai fiatalok számára.

A Polónyi Katalin Textilmúzeum²⁸ a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola bázisán alakult meg Beregszászban, 2008-ban. Az akkori főiskola vezetése kiemelten fontosnak tartotta vidékünk hagyományos népi kultúrájának tárgyi emlékeit, ezek közül is a beregi szőttest és keresztsezmes hímzést. A gyűjtemény alapját Antónikné Polónyi Katalin felajánlása képezte. A textilmúzeum az évek során további gyűjteményekkel bővült, számos felajánlás érkezett, így mára több száz, készítmény technikáik alapján csoportosított textília (abroszok, díszkendők, párnahuzatok, ruhaneműk, szövással kapcsolatos használati eszközök) került a múzeum birtokába. Pezsgő helyszínné vált színes, interaktív múzeumpedagógiai kínálat.²⁹

2021 őszén Kárpátalján kísérleti jelleggel elindult a Nemzeti Művelődési Intézet és a Hagyományok Háza szervezésében az ASzakkör, melynek eredeti célja a közösségek újraszerveződésének segítése, a hagyományos kézműves tevékenységek népszerűsítése, régi technikák felélesztése, valamint új technikák elsajátítása. A Pro Cultura Subcarpathica szervezet vállalta a tanfolyamok megszervezését, lebonyolítását. A kezdeti 4 szakköri tevékenység 2025-ben 11-féle kézműves tevékenységre bővült, 14 oktatóval, 110 résztvevővel. A szakköri foglalkozások nagyon népszerűek, a résztvevők igen aktívak. A tanfolyamokon résztvevők a tevékenységek végzésének pozitív élményt nyújtó hatásán túl kiemelik a meditatív jelleget, valamint az ajándékkészítés elsajátításának lehetőségét. Több családtagnak vagy tanítványainak adták tovább a megszerzett tudást, például a pedagógus résztvevők. A szakköri foglalkozások érdemei között említendő a hozzáférhető online tananyag, az eszköz- és alapanyag-ellátottság, valamint a szakmai mentorálás.³⁰

A Kárpátaljai Népfőiskolai Egyesület³¹ civil szervezet 2012-ben jött létre azzal a céllal, hogy támogassa a kárpátaljai magyarságot identitástudatának megőrzésében, kiemelt feladatának tekinti a kulturális értékek feltárását, megőrzését

25 Espán 2015.

26 dr. Gál Adél, a Pro Cultura Subcarpathica civil szervezet munkatársa szóbeli közlése, 2025. 09. 08.

27 <https://kmf.uz.hu/a-foiskola-egysegei/fodo-sandor-kulturalis-kozpont/nagybereg-tajhaz/> (Utolsó megtekintés: 2025. 12. 03.)

28 <https://kme.org.ua/hu/a-foiskola-egysegei/fodo-sandor-kulturalis-kozpont/polonyi-katalin-textilmuzeum/> (Utolsó megtekintés: 2025. 12. 03.)

29 Bővebben: <https://kme.org.ua/hu/a-foiskola-egysegei/fodo-sandor-kulturalis-kozpont/polonyi-katalin-textilmuzeum/> (Utolsó megtekintés: 2025. 09. 24.)

30 dr. Gál Adél szóbeli közlése, 2025. 09. 08.

31 <https://www.karpataljainepfoiskola.hu/> (Utolsó megtekintés: 2025. 12. 03.)

és továbbörökítését.³² Értékfeltáró munkájának köszönhetően 2013-ban megszületett a Kárpátaljai Értéktár, amely 37 értéket tartott kiemelésre méltónak, ezek közül hat érték bekerült a Külhoni Magyar Értéktárba, a Hungarikumpiramisba. Számos kiadvány tanúsítja értékmegőrző munkájuk sikerességét, mint a már fentebb említett *Beregi keresztzemes* és a *Nagydobronyi keresztzemes mintafüzet*. De jelent meg a Népfőiskolai Egyesület gondozásában a kárpátaljai viseletekről és Kárpátalja kincseiről is publikáció. Ezek a kiadványok hiánypótló szerepet töltenek be a kárpátaljai és az ősszmagyar kultúra szempontjából is, és alapul szolgálhatnak a kárpátaljai keresztzemes hímzés szélesebb körű népszerűsítéséhez. Sajnos a kiadványokhoz való hozzáférés korlátozott. A Kárpátalján működő ASzakkör foglalkozásaok egy része a Kárpátaljai Népfőiskolai Egyesület szervezésében valósul meg, leginkább a történelmi Ung megye területén. 2025-ben 12 helyszínen 9 kézműves szakág volt elérhető a nagyközönség számára.

A Kárpátaljai Magyar Hímzőműhely 2021-ben jött létre a Kárpátaljai Népfőiskolai Egyesület égisze alatt. A hímzőműhely tagjainak szívügye az autentikus kárpátaljai mintakincs továbbörökítése. A közösséget alkotó hímzők gyerekkorukból, otthonról hozzák az alapvető tudást, de önképzésben és mentorral (Szuperné Bohus Judit) is fejlesztik ismereteiket a keresztzemes hímzés terén. Rendszeresen szerepelnek magyarországi kiállításokon, és sikereket értek el a Kisjankó Bori Országos Hímzőpályázaton. A Hagyományok Háza 2024 őszén *Népi Tárgyalkotó Iparművész* címet adományozott az alkotóközösségnek.³³

A Kárpátalján működő népművészettel, köztük kézművességgel foglalkozó további szervezetek: Kárpátaljai Regionális Gyerme- és Ifjúsági Alkotóközpont,³⁴ Ukrán Népművészek Nemzeti Egyesületének Kárpátaljai Szervezete, Ungvári Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Lehoczky Tivadar Kárpátaljai Megyei Honismereti Múzeum, Ungvár székhellyel; Nagyberegi Tájház, Nagyberegi Szóttos Múzeum, Viski Tájház,³⁵ Salánki Tájház, Tiszaháti Tájmuzeum (Tiszabökeny), Nereszen Néphagyományörző Egyesület (Técső), Kárpátaljai Magyar Népművészeti és Hagyományörző Egyesület (Visk), Ugocsa Hagyományörző Egyesület (Tiszapéterfalva), Salánki Görögkatolikus Egyházközség, Csomai Görögkatolikus Egyházközség, Csomai Községi Kultúrház. A felsorolt intézmények teljes egészében vagy részben foglalkoznak a helyi magyar tárgyi néprajzi értékekkel, kézműves hagyományokkal, s szinte mindegyik szervezet feladatának tekinti a tudásátadást, azaz programjaik között szerepelnek a különböző foglalkozások, találkozók, gyermektáborok, ritkábban felnőttek számára is.

A Hagyományok Háza Hálózat – Kárpátalja pozitív együttműködést tapasztal a Lehoczky Tivadar Kárpátaljai Megyei Honismereti Múzeummal, Kopriva Attila, festővel, a Kárpátaljai Művészeti Akadémia tanszékvezetőjével, valamint Magyarország Kijevi, Ungvári és Beregszászi Külképviselteivel, akikkel közös szakmai napokat, kézműves és viseletes konferenciákat, kiállításokat szervezünk.

Az utóbbi időben a tárgyalkotó kézművesség soha nem látott támogatásban részesül a Csoóri Sándor Program keretén belül, mely hatására több képzés és foglalkoztató program valósulhat meg Kárpátalján. Ezzel jelentősen bővültek a tudásátadás lehetőségei a régióban.³⁶

32 Bővebben: <https://www.karpataljainepfoiskola.hu/> (Utolsó megtekintés: 2025. 09. 24.)

33 Adatközlők: 50 és 53 éves nők

34 Korábban Megyei Ifjúsági Alkotó Központ.

35 https://cbc-artspace.com/locations/a-viski-tajhaz-budinok-tradicij-regionu/?utm_source=chatgpt.com (Utolsó megtekintés: 2025. 12. 03.)

36 Adatközlő: Pál Katalin

IRODALOM

Dancs Krisztina

2014 A beregi szóttos múltja és jelene. *Acta Academia Beregsasiensis* 14(1): 114–125. https://epa.oszk.hu/01600/01626/00012/pdf/EPA01626_acta_bereg_2014_1_114-125.pdf (Utolsó megtekintés: 2025. 11. 24.)

Espán Margaréta

2015 *Hagyományok, nemzeti értékek Kárpátalján*. file:///C:/Users/csehfruzsina/Downloads/Espan_M_Hagyomanyok_nemzeti_ertekek_Karpataljan_2015.pdf (Utolsó megtekintés: 2025. 12. 03.)

Felhősné Csiszár Sarolta

1980 *Beregi keresztzemes minták*. Budapest: Minerva.

Kecskés Péter – Juhász Antal – Csilléry Klára

1997 *Magyar néprajz IV. Életmód*. Budapest. Akadémiai Kiadó.

Kész Barnabás – Kész Margit

2025 Tradiciyne Narodne Honcharstvo V Uhorskih Poselennyah Zakarpattya [Hagyományos népi fazekasság a kárpátaljai magyar településeken]. *Narodoznavchi Zoshyty / The Ethnology Notebooks* 2025(1): 133–144. (angol nyelvű absztrakttal) DOI: <https://doi.org/10.15407/nz2025.01.133>

Kész Margit

2014 Népszokásaink, naptári ünnepeink, s a bennük rejlő oktató-nevelő potenciál. *Közoktatás. A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Lapja* 19(13–14): 29–30.

Kész Réka

2025 „Ha betérek, tojást kérek”. *Viaszos hímesek Salánkon*. Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék. /Népszerű Néprajz 1./

Kocsisné Szirmai Mária

1960 *Tiszavidéki keresztzemes hímzésminták*. Budapest. Minerva.

Molnár Eleonóra (felelős szerk.)

2018 *Nagydobronyi keresztzemes – Hímzés minta-gyűjtemény a kárpátaljai Nagydobronyból*. Ungvár. Kárpátaljai Népfőiskolai Egyesület.

2020 *Beregi keresztzemes – Hímzés minták Prófusz Marianna kárpátaljai népművész gyűjteményéből*. Ungvár. Kárpátaljai Népfőiskolai Egyesület.

Pirigyi Gergely

2017 A Beregszászi járás hagyományos népi mesterségei. Szakdolgozat. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem és Társadalomtudományi Tanszék, Beregszász. <https://genius-ja.uz.ua/images/files/pirigyi-gergelyszakdolgozat.pdf> (Utolsó megtekintés: 2025. 11. 24.)

Tarpai József

2014 *Kárpátalja és Szabolcs Szatmár-Bereg megye népművészeinek és kézműveseinek katalógusa*. HUSKROUA1101/163 projekt. Ungvár.

5.4.

A VAJDASÁGI NÉPI KÉZMŰVESSÉG OKTATÁSÁNAK KEZDETEI ÉS ALAKULÁSA

KÉSZÍTETTE: Kovács Nádi Karolina
Klima Döníz

1.

BEVEZETÉS

A vajdasági kézművesség gyökerei a török kiűzését és a betelepítéseket követő időszakra nyúlnak vissza. Ekkor alakultak ki a céhek először a nagyobb városokban, majd a mezővárosokban, ahol az újonnan érkező iparosok a helyi nyersanyagokra támaszkodva biztosították a közösségek mindennapi szükségleteit. A céhek gazdasági funkciójuk mellett jelentős társadalmi kohéziós erőt is képviseltek: biztonságot adtak a településeknek, segítették a beilleszkedést, és még a kevésbé keresett szakmáknak is teret nyitottak. Bár a 19. század közepére válságba kerültek, majd az 1872-es ipartörvénnyel megszűntek, hagyományukat az ipartestületek, a szövetkezetek és a 20. század közepéig virágzó háziipar vitték tovább. Jelentős volt például több vajdasági kosárfonó szövetkezet, a legnépesebb Martonoson létezett (ahol az 1950-es években 150-200 kosárfonó is dolgozott), de létezett szövetkezet Zentán és Péterrévén, valamint Temerinben is.¹ Mára azonban ezt a mesterséget is újra kell tanítani.

A kézművesoktatás intézményesített formája csak a 20. század második felében bontakozott ki. Az ifjúsági mozgalmak, kulturális egyesületek és múzeumok fedezték fel benne a közösségépítés és a nevelés lehetőségét. A zentai Városi Múzeum fiatal szakemberei – Nagy Abonyi Ágnes és Kovacsev Ninkov Olga – Kecskeméten kaptak szakmai inspirációt Vidák Istvántól és Nagy Maritól, majd 1989-től múzeumpedagógiai játszóházakat indítottak, ahol a gyerekek kézműves tevékenységeken keresztül ismerkedhettek a hagyományokkal.²

¹ Pejin 2011; Virág 2008; Nagy 1997.

² 2025. 09. 25. KNK, online, Nagy Abonyi Ágnessel

2. TÁBOROK

Ugyancsak meghatározó kezdeményezés volt az 1989-ben indult Szabadka melletti Etno Camp, amely hamar a vajdasági kézművesoktatás bölcsőjévé vált, motorja és megálmodója Vass Géza történész és sógora, Horvát Lehel építész volt. Itt számos fiatal ismerkedett meg a nemezeléssel, fazekassággal, kosárfonással és más mesterségekkel. Az Etno Camp létrejöttéig Vajdaságban szinte ismeretlen fogalom volt a tematikus nyári tábor. Az első három tábori év különösen sikeresnek bizonyult: a tábor egyszerre szólította meg a vajdasági magyarokat, a bunyevákokat és a szerbeket, és nagy létszámban vonzotta az érdeklődőket, közel 300 résztvevőt. A program felépítése tudatos és gazdag volt: délelőtt 9-10 kézműves mesterség közül lehetett választani, délután énekoktatás zajlott, este közös táncház és muzsikálás zárta a napot. A kezdeti években a résztvevők egy generációhoz tartoztak, így természetes módon, közösségként éltek meg minden pillanatot, nem kellett külön oktatókat felkérni. Az alkotás és a muzsikálás egyaránt a közösség belső energiáiból táplálkozott. Majd bekövetkezett a törés, 1991-ben kitört a délszláv háború, amely a tábor is súlyosan érintette. A mesterek, kézművesek, zenészek, táncosok közül sokan emigrálni kényszerültek, így megcsappant az alkotni és szervezni tudó népművészek száma. Mindezek ellenére a tábor fennmaradt, sőt infrastrukturálisan is fejlődött: a szervezők felépítettek egy fedett csúrt, amely a közösségi munka egyik maradandó eredménye lett. Ez a csűr ma is áll, az oromi malom mellé áthelyezve évről évre biztonságos helyet ad a Malomfesztivál népzenei, néptáncos és más kulturális programjainak. Az évek múlásával megjelent a generációváltás: egyre több gyerek csatlakozott a táborhoz, miközben az első nemzedék fiataljai lassan elmaradoztak. Ez szükségessé tette a szervezettebb, tudatosabb oktatást, amely azonban anyagi források nélkül nehezen volt fenntartható, az utolsó tábor 2006-ban tartották. Az Etno Camp öröksége azonban messze túlmutat önmagán: innen indult számos vajdasági kézműves, néprajzkutató, táncos és zenész pályája. Sokan itt találkoztak először a népi kultúrával, itt szívták magukba az élményt, amely későbbi munkásságukban is meghatározóvá vált.³ A táborból kiszakadva, abból táplálkozva több új kezdeményezés, kisebb kézművestábor is elindult, amelyek az Etno Camp szellemiségét vitték tovább. Ezek gyakran civil szervezetek, művelődési egyesületek vagy lelkes kézműves mesterek kezdeményezésére jöttek létre. A táborok nem csupán az ismeretátadást, hanem a közösségépítést is szolgálták, szolgálják ma is, olyan fórumokká váltak, ahol a gyerekek, fiatalok és felnőttek együtt tanulhatnak, alkothatnak, és átélhetik a közösségi kézművesség élményét.

1994-ben rendezték meg az első tiszaszentmiklósi kézművestábort, amelyet az ugyanebben az évben megalakult magyar kultúrkör szervezett. A tábor létrehozásának fő célja az volt, hogy a háborús és gazdasági válság sújtotta időszakban összefogja a falu és a környék magyarságát, közösségi élményt biztosítson, és erősítse a szülőföldön való megmaradás szándékát. A kezdetekben a tábor kizárólag nemezeléssel foglalkozott. Az első oktatók és kezdeményezők között találjuk Vrábel Jánost, Csonti Melindát és Varga Attilát. A tábor résztvevői jelentősen hozzájárultak a délvidéki nemezsátor megalkotásához is.

A Torontál Magyar Oktatási, Művelődési és Ifjúsági Központ töretlen népszerűséggel szervez 2000 óta Kisoroszon népművészeti tábort. A központ hat épületből álló saját komplexummal rendelkezik: helyi tájház, fazekasműhely, közösségi terek, lakóház, irodahelyiség, valamint egy többszobás, jól felszerelt vendégház, amelyet 2022-ben adtak át. Kézművestáboruk nagy látogatottságot élvez, és a helyi kézműves hagyományok megőrzésében kiemelkedő szerepet játszik. Épületkomplexumuk jóval többre hivatott, sokkal több tartalom is elérne itt, például egy nagyszabású fazekastábor minden évben. A tiszaszentmiklósi és a kisoroszi táborok résztvevői főként általános iskolás gyermekek.

A középiskolásokat, egyetemistákat, fiatal felnőtteket megszólító, ma is meglévő rendezvény az Ifjúsági Etno Tábor,⁴ amelyet 2002-ben szenttamási, bácsfeketehegyi és temerini fiatalok szerveztek meg első ízben Temerin határában, a Hevér-tanyán. Később szervezőváltással vándortáborrá vált, és több vajdasági település adott otthont a kézművesség gyakorlásának. Bár ez a tábor is fontos szerepet játszik a fiatal generációk megszólításában, programjai nem mindig illeszkednek szorosan a népi kultúra hagyományos kereteihez: helyenként modern vagy vegyes irányok is hangsúlyt kapnak, ami az autentikus kézműves értékek továbbadását gyengítheti.

3 2025.09.19. KNK, online, Vass Gézával

4 <https://ifikozpont.org.rs/category/taborok/ifjusagi-etno-tabor/> (Utolsó megtekintés: 2025. 11. 09.)

3.
SZERVEZETEK

3.1.
Vajdasági Magyar Folklórközpont

A háborús időszakban nagyon jelentősek voltak az időszakos kézműves programok és táborok, azonban a hagyományos mesterségek átadása formálisan kevésbé volt szervezett: a helyi művelődési egyesületek kézimunkacsoportjaiban sokan kedvtelésből találkoztak, szakmai irányítás nélkül. Bár ügyes kezű asszonyok dolgoztak a vidék minden részén, a képzés és a mesterségek tudatos oktatása még hiányzott.⁵ A fordulatot a *Vajdasági Magyar Folklórközpont (VMF)*⁶ tevékenysége hozta el. A Vajdasági Magyar Folklórközpont 1995-ben alakult Topolyán, székhelye Szabadkán, a Dózsa György utcában található. Már az alakulás évében a VMF egyik tagja, Raj Rozália, a budapesti Felsőfokú Népi Játék- és Kismesterség Szakoktató Képző hallgatója, hímzésoktatói képesítéssel kezdeményezte a népi hímzés tanfolyamának beindítását. 1995-től elindult az első 120 órás képzés, amely az alapfokú, majd a szakkörvezetői képzéshez vezetett. A képzés 9 hónapon át folyt, és havonta egy hétvégén tartottak foglalkozásokat. Az oktatás elméleti és gyakorlati részekből állt: a hallgatók néprajzi, történelmi és művészettörténeti ismereteket, anyag- és szakmaelméleti tudást szereztek, és csoportlélektanról is hallhattak. Az alapképzést követően egy magasabb fokozatra lépve már Magyarországról hívtak oktatókat, akik egy-egy tájegység hímzését tanították, az adott tájegység mesterei voltak. Ezeken kívül nyári táborokat és stúdiófoglalkozásokat is tartottak Vajdaság-szerte, mindig más településen, ahol a tanítványok vizsgáztak, és bemutatták munkáikat.

2003-ban sikerült szövőszékeket beszerezni, és magyarországi oktatóval elindult a szövőképzés. Fazekasképzés 2005-től indult. A résztvevők ma már Vajdaság-szerte táborokban, szakkörökben oktatnak, csoportokat vezetnek, így a képzés hosszú távú hatása érzékelhető. Az épületben kiállítóterem, oktatóterem (szövő, fazekas), könyvtár, iroda és tanterem kaptak helyet. A VMF tanfolyamai vizsgákkal zárulnak, tanúsítványt is adnak, bár ez hivatalos munkaerőpiaci előnyt nem jelent; a hangsúly a tudás megszerzésén és a közösségépítésen, továbbá a magyar nyelvterület hagyományos népi kézműves és díszítőkultúrájának megismertetésén van. A tanfolyamokon végzetek tárgyaikkal a központ pályázatain vehetnek részt: a Polák Margit-hímzéspályázatra és a Lánchenger szőttespályázatra mindig nagyszámú pályamunka érkezik, a díjazott tárgyakat kiállításon mutatják be. Kézműveseik alkotásai a zsűriztetéseken is figyelemre méltó eredményeket érnek el.

A háborús helyzet és a politikai környezet ugyanakkor megnehezítette a működést: sokan féltek átjönni Szerbiába, kevés támogatás volt, a magyar kézművesek inkább egymásra támaszkodtak. Anyaghiány is jelentkezett, a hímzőképzés beindításakor gyakran hátizsákban hozták Budapestről a fonalakat, sokszor veszélyes körülmények között. Kezdetben nem volt állandó műhely, a képzéseket iskolákban, kollégiumokban szervezték. Anyagi támogatás főként Magyarországról

5 2025.09.29. KD, tárgyalás, interjúalany 1. és interjúalany 2., személyes, Vajdaság
6 <https://vmf.org.rs/> (Utolsó megtekintés: 2025. 11. 09.)

érkezett, a képzés résztvevőinek gyakran saját költségeket kellett vállalniuk. A fiatalok elvándorlása is kihívást jelentett, sokan külföldön kerestek boldogulást, így kevesebb tanítvány maradt Vajdaságban.⁷

A folklórközpont a megalakulása óta jelentős gyűjtőtevékenységet folytat, célszerű lenne a felgyűjtött anyagot közkinccsá tenni. A hagyományörző falvak népviseleti darabjait, valamint a kézművesek, népi iparművészek alkotásait az utóbbi időben a Csoóri Sándor Alap jelentős támogatásával vásárolják meg, a tárgyak egy részét a Központ székházában kialakított állandó tárlaton tekinthetik meg az érdeklődők.

3.2.
Rozetta Kézműves Társaság

A zentai központú, 2008-ban alakult *Rozetta Kézműves Társaság*⁸ élén Nagy Abonyi Ágnes néprajzkutató-muzeológus áll. A Rozetta fontos szereplő a vajdasági magyar hagyományéltetésben. Tagjaikat folyamatosan képezik; a legtöbb oktató a Vajdasági Magyar Folklórközpontban szerzett oklevelet, együttműködnek más egyesületekkel, szervezetekkel, szakmai támogatást kapnak a Vajdasági Magyar Művelődési Intézettől és a Hagyományok Háza Vajdasági Hálózatától. Céljuk a kétkézi alkotómunka és a népművészeti hagyományok megbecsülése, valamint a kreatív, esztétikus tárgyi kultúra ápolása. A társaság egyszerre fogja össze a kézimunkát szerető asszonyokat és a hagyományos mesterségeket gyakorló alkotókat, egyéni mestereket és csoportokat is képviselve. Rendszeres foglalkozásokat, tanfolyamokat, továbbképzéseket és időszakos kiállításokat szerveznek, amelyek során nemcsak a hagyományokat adják tovább, hanem közösséget is építenek.

Kiemelkedő jelentőségű a 2018-ban létrejött drukkolóműhelyük, amely Kiss György zentai mintaszűrőmester hagyatékára épül. A mintaszűrő gép, a mintadúccok és a több ezer mintalap révén a társaság egyedülálló mintakincset őriz, fejleszt és ad tovább. A fehér és tűfokos hímzés különösen erős hagyománnyal bír a vidéken, ezt igyekeznek magas szinten művelni és tanítani. A csoport tevékenysége nem csupán a helyi közösségre korlátozódik: egész Vajdaságból, sőt még távolabbról is keresik őket, hogy mintákat drukkoljanak vagy képzéseket tartsanak. A több mint tízezer rendszerezett mintalap lehetőséget kínál arra, hogy a régi motívumokat a mai lakáskultúrához illeszkedve újraértelmezzék. A Rozetta ezzel nemcsak megőrzi a régió hímzőkultúráját, hanem új közönséget is megszólít, a fiatalok számára is vonzóvá téve a kézművességet, hiszen számos gyermek és ifjúsági programot is szerveznek, részt vesznek az egész régió művelődési rendezvényein, oktatnak, mesterségeket mutatnak be, múzeumpedagógiai foglalkozásokat segítenek. Az egyesület elsődlegesen a Csoóri Sándor Alap támogatásából, de más pályázati forrásokból is folyamatosan fejleszti és fenntartja a zentai fazekasműhelyt, minden évben új tanulókat fogad, oktatót, teret és eszközöket biztosít a környék fazekasainak. Említettük már a délvidéki nemezsátort, amely több mint húsz éve készült hatalmas közösségi összefogással. A nemezsátor a vajdasági magyar kézműves összefogás szimbóluma lett, amely most, több mint két évtized után a Rozetta Kézműves Társaságnak köszönhetően folyamatosan újulva szolgálja tovább a közösséget.

7 2025.09.29. KD, tárgyalás, Nagy István és Raj Rozália.
8 <https://www.rozetta.org.rs/> (Utolsó megtekintés: 2025. 11. 09.)

3.3.

Etno Hagyományápoló Kézművesek Köre

Hasonlóan meghatározó a bajsai Etno Hagyományápoló Kézművesek Köre,⁹ amely 2004-ben alakult. A kör célja a már szinte elfeledett mesterségek újraélesztése és a település három nemzetisége – magyar, szerb és szlovák – tárgyi örökségének gyűjtése, kiállítása és megőrzése. Tagsága több mint száz főt számlál, tízéves gyerekektől nagyon idős felnőttekig, minden társadalmi rétegből és nemzetiségből. Az utóbbi években a számos idősebb generációhoz tartozó tagság mellett néhány kiemelkedően ügyes fiatal is körükbe került, akikkel rendszeresen foglalkoznak, erősségük a szövés, hálókötés és a szálanyagok felhasználásának – a begyűjtéstől az alkotásig – oktatása. Foglalkozásaik magas színvonalúak, minőségi munka jellemzi őket. Kiemelt tevékenységük a Nemzetközi Népi Kézműves Tábor szervezése, amely már 22 éve lehetőséget teremt arra, hogy a gyerekek, fiatalok és felnőttek természetes anyagokkal dolgozzanak, és olyan tárgyakat készítsenek, amelyek a mindennapi életben is használhatók. A munkákat a tábor végén kiállításon mutatják be. Vannak visszajáró résztvevők, akik évről évre bővítik tudásukat, mások pedig több mesterséget is kipróbálnak. Az általános iskolások aktív részvétele biztosítja a hagyomány továbbélését.

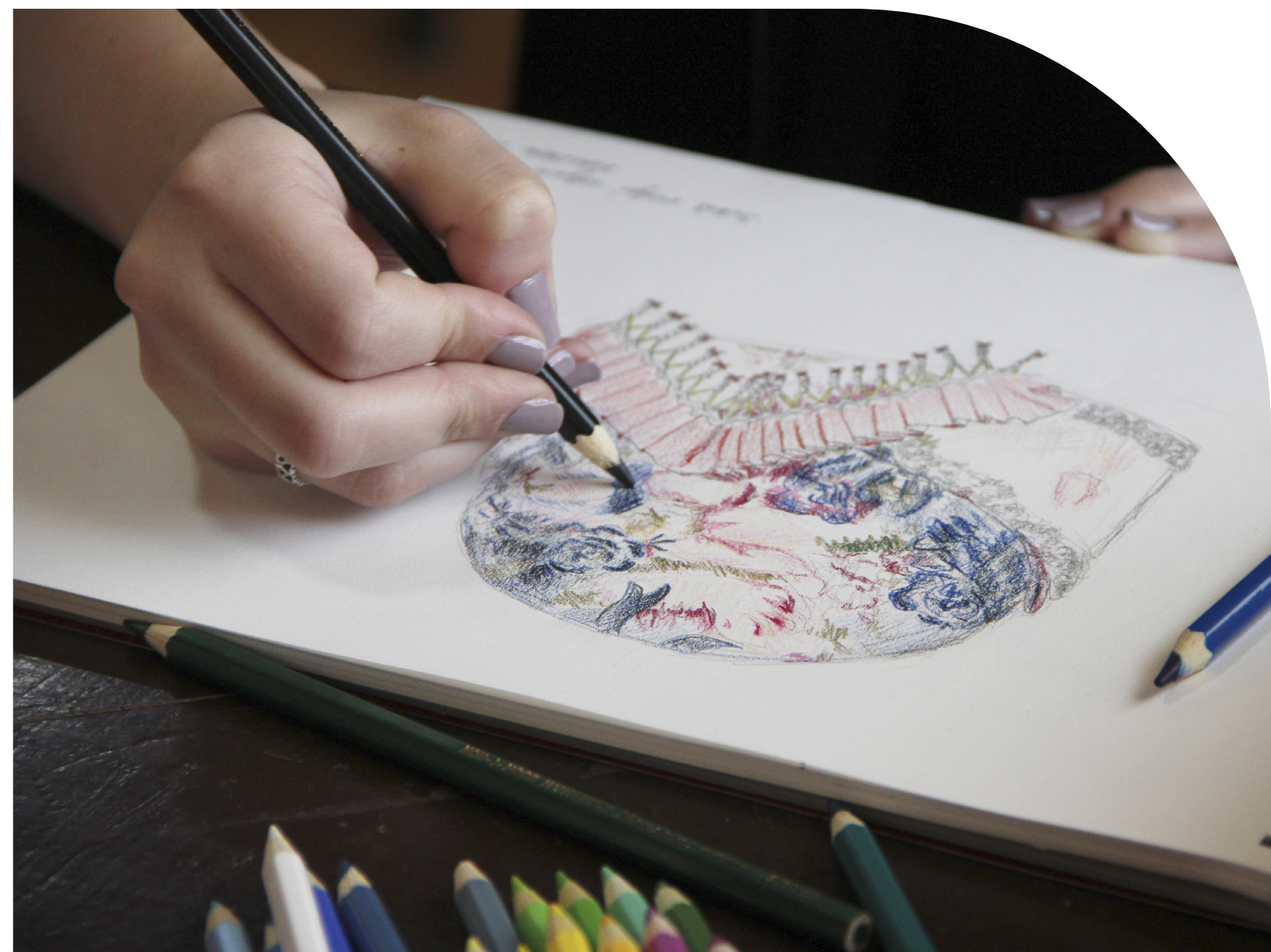
A bajsai Etno Hagyományápoló Kézművesek Köre jelentős néprajzi anyaggal rendelkezik, amelyet az Etno-házban és Alkotóházban kiállítottak. A kör mozgatórugói, a Szuhanó házaspár, folyamatosan képzik magukat: Ruzsena a népi textíliák, főként a szövés mestere, míg Sándor a szálanyagok szakértője, továbbá egy kihalóban lévő mesterség, a hálókötés tudója is, amelyet szívesen oktat. Személyes példájuk és elhivatottságuk garancia arra, hogy Bajsa közösségi kézműves élete élő hagyomány maradjon.

3.4.

Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség,
Vajdasági Kézimunkakedvelők Szövetsége

Két ernyőszervezet kiemelkedő szerepet játszik a vajdasági kézműves életben. Az egyik a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség (VMMSZ),¹⁰ amely 1992-ben alakult 38 tagszervezettel. Ma már 148 művelődéssel foglalkozó tagszervezet tartozik hozzá, ezek felénél a kézművesség is megjelenik gyermektáborok, szakkörök és szakcsoportok programjaiban.¹¹ A VMMSZ koordinációja lehetőséget biztosít a helyi közösségeknek, hogy a hagyományőrzést rendszerezett keretek között folytassák. Bár nincsenek kifejezetten kézműves programjaik, a legjelentősebb népművészeti rendezvények szervezőiként mindig helyet biztosítanak a kézműveseknek – kiállításokon, kirakodóvásárokon és bemutatókon. A szövetség vezetői és szakmunkatársai sok segítséget nyújtanak az egyesületeknek a pályázati

lehetőségek megismertetésében, valamint a teljes pályázási és elszámolási folyamatban. A másik ernyőszervezet a Vajdasági Kézimunkakedvelők Szövetsége, amely 1998-ban alakult 10 tagszervezettel. Ma 46 egyesület és számos szervezeten kívüli tag tartozik hozzájuk, összesen mintegy 900 fővel. A szervezet kevés támogatásban részesül, tagságát főként idősebbek alkotják, és nem foglalkoznak pályázattírással. Jelmondatuk: „Taníts, tanítalak!” – ennek szellemében táboraikban és rendszeres műhelyfoglalkozásaikon egymástól tanulnak. Legnépesebb rendezvényük a hímzőtábor, amelyhez minden évben más témájú pályázat kapcsolódik (pl. lyukhímzés, komakendő, falvédők, keresztszemes hímzés). A tájegységet nem szabják meg, a résztvevők szabadon választhatnak motívumokat. A tagszervezetek közül csak kevésben folyik önálló tervezőmunka, főként ott, ahol a tagok részt vettek a Vajdasági Magyar Folklórközpont, a Hagyományok Háza Hálózat – Vajdaság vagy más anyaországi szervezet képzésein. Mivel a szövetség sok alkotót ér el, tudatos képzési tervvel tevékenységük fejleszthető lenne, szorgalmuk pedig értékmentő és értékteremtő munkává válhatna.¹²

⁹ <http://www.bajsa.net/etno.html> (Utolsó megtekintés: 2025. 11. 10.)

¹⁰ <http://vmmsz.org/R%C3%B3lunk%20-%20Vajdas%C3%A1gi%20Magyar%20M%C5%B1vel%C5%91d%C3%A9si%20Sz%C3%B6vets%C3%A9g%20Vajdas%C3%A1gi%20Magyar%20M%C5%B1vel%C5%91d%C3%A9si%20Sz%C3%B6vets%C3%A9g.html> (Utolsó megtekintés: 2025. 11. 10.)

¹¹ A tagszervezetekre vonatkozó adatok Sutus Áron elnöktől származnak.

¹² 2025. szeptember 30. NK, telefon, Paróczy Mária.

3.5. Hagyományok Háza Vajdasági Hálózata

A kézművesoktatás intézményi háttere fokozatosan épül. Fontos szerepet vállal ebben a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet (VMMI),¹³ amely a kutatás, a dokumentálás, digitalizálás és az ismeretátadás terén vállal vezető szerepet. Az évek során egyre szorosabb lett az együttműködése a magyarországi szakmai intézményekkel, mindenekelőtt a Hagyományok Házával. Ennek az együttműködésnek köszönhető a Hagyományok Háza Vajdasági Hálózatának (HHHV)¹⁴ megalakulása. A Hagyományok Háza Hálózat vajdasági kézműves tevékenysége az alakulással egyidőben, 2017-ben indult, azzal a céllal, hogy képzést, szakmai támogatást, majd a minősítési rendszer bevezetését biztosítsa a helyi alkotóknak. Ezt a küldetést egy kézművesekből álló tanács határozta meg. Első nagy vállalásuk a *Nyújtó, nyújtó fonalát* című kiállítás volt 2017-ben Bácskossuthfalván, amely vajdasági magyar kézművesek munkáiból nyújtott keresztmetszetet. Majd szintén 2017-ben következett a Játéktól a mesterségig kiállítás a Hagyományok Háza tanfolyami hallgatóinak alkotásaiból, amellyel már az induló és tervezett képzéseket, valamint a minősítést népszerűsítették Szabadkán, Topolyán, Zentán, Temerinben és Kisoroszon.

A 30, 60 vagy 120 órás tanfolyamaikon az alaptermatika a Hagyományok Háza akkreditált tanfolyamaival megegyező, de a hangsúly a helyi sajátosságokon, földrajzi, történelmi, vallási és művészettörténeti ismeretek átadásán van. Az oktatók elmélyült tudást és folyamatos mentorálást nyújtanak, a szervezet kiállításokat és divatbemutatókat szervez, népszerűsíti az alkotókat és az alkotásokat. A kézművesek jól mozognak a Kárpát-medence kulturális terében, gyakori a határon túli együttműködés. A hálózat 2022-től kezdődően dokumentáló táborokat is szervezett Gombos és Hertelendyfalva településeken a helyi viseletek felmérésére. 2025-től a bútorfestők is aktívan dokumentálják a még fellelhető tárgyakat, részben magán- és gyűjteményi forrásokból.

2018-tól évente zajlik a népi iparművészeti zsűrizés Zentán. Az elmúlt években több mint ötszáz vajdasági kézműves tárgy nyert el minősítést, ami komoly szakmai rangot adott a helyi mesterek munkájának, és biztosította, hogy alkotásaik a Kárpát-medencei szintén is elismerést nyerjenek. A hálózat feladata nemcsak a tanfolyamok, táborok, kiállítások és szakmai napok szervezése, hanem az alkotók folyamatos támogatása is: a zsűrizéshez szükséges dokumentáció kitöltésétől kezdve a pályázati lehetőségekről való tájékoztatásig, a promóciós és értékesítési lehetőségek közvetítéséig. A hálózat beemelte az akkreditált pedagógusképzésébe is a kézműves mesterségek oktatását, amelytől az óvodai és iskolai kézműves tevékenységek minőségének javulását várja. Előttük álló feladat még annak elérése, hogy a tematikus kézműves képzések is akkreditációt szerezzenek a szerbiai oktatási szabályok szerint. Nagy kihívás, hogy a HHHV nem rendelkezik székhellyel, illetve a programjai lebonyolításához szükséges terekkel – képzéseit, programjait más egyesületekkel, befogadó szervezetekkel, intézményekkel partnerségben valósítja meg, ami segíti a hálózatosodást, viszont sok nehézséget, rengeteg utazást, sokszor többletmunkát is jelent.

13 vmmi.org, adattár: <https://www.vamadia.rs/> (Utolsó megtekintés: 2025. 11. 10.)

14 <https://hagyomanyokhaza.hu/hu/node/2815> (Utolsó megtekintés: 2025. 11. 10.)

4. ASZAKKÖR

Az ASzakkör¹⁵ 2021 óta van jelen Vajdaságban, és rövid idő alatt nagy népszerűségegre tett szert. A magyarországi kezdeményezés célja a népművészeti technikák újratanítása és továbbörökítése, amelyhez ötfős csoportokban, online oktatóanyagok és helyi szakkörszervezők segítségével kapcsolódhatnak be az érdeklődők. A kínálat rendkívül széles: a mézeskalácssütéstől a nemezelésen át a csipkeverésig, bútorfestésig vagy vesszőfonásig számos mesterség kipróbálható. A program nemcsak a hagyományos kézművesség fennmaradását segíti elő, hanem fontos közösségépítő szerepet is betölt: a résztvevők együtt tanulnak, alkotnak, beszélgetnek, barátkoznak, sőt sokan kiállításokon is bemutatják a munkáikat. A program a helyi közösségek megerősödését, az emberek közötti kapcsolatok elmélyülését szolgálja, és olyan értékeket éleszt újra, amelyek a mindennapokból jórészt kikoptak. Számos esetben a résztvevők a szakkör végeztével kedvet kapva egy mesterségben való elmélyülésre felkeresik a Hagyományok Háza Vajdasági Hálózatát szakmai képzések iránt érdeklődve. Bár az ASzakkör Program kétségtávol kiváló közösségépítő kezdeményezés, tapasztalatok szerint azok a foglalkozások bizonyulnak igazán sikeresnek és hosszú távon eredményesnek, amelyeknek szakképzett, az adott mesterséget jól ismerő vezetője van. A kizárólag oktatóvideókra támaszkodó tanulás sokszor nem elegendő ahhoz, hogy a résztvevők valóban elsajátítsák a fogásokat, finom részleteket. Problémát jelent az is, hogy a program végén a kiosztott eszközöket és alapanyagokat vissza kell adni. Ez gyakran megakasztja a folytonosságot, hiszen sok résztvevő nem tudja saját költségen pótolni ezeket, így a megszerzett tudást ritkán tudják tovább gyakorolni. Ez a körülmény korlátozza annak lehetőségét, hogy a kézművesség hosszabb távon is beépüljön a mindennapi életükbe, vagy akár kisvállalkozások alapjául szolgáljon.

1. táblázat: Résztvevők száma évadonként és összesen¹⁶

Évad	Résztvevő (fő)
2021/22	196
2022/23	530
2023/24	590
2024/25	500
2025/26	525
Összesen	2341

15 A Nemzeti Művelődési Intézet ASzakkör Programja.

16 A táblázat Sarnyai Károlytól, a Cnesa Oktatási és Művelődési Intézmény igazgatójától származik.

2. táblázat
Az 5 évad foglalkozásai¹⁷

Szakkörök	Szakkörök száma (db)
Gyertyakészítés	48
Gyöngyfűzés	46
Makramé	45
Mézeskalács	38
Békés megyei hímzés	31
Bútorfestés	30
Nemezelés	28
Vesszőfonás	25
Natúrkozmetikum	20
Szövés kereten	18
Tojásfestés táji sajátosságai	18
Quilling	17
Horgolás zsinórfonallal	15
Baba-mama horgolás	13
Makramé középhaladó	12
Papírfonás	12
Állatfigurák horgolása zsenília fonallal	9
Csipkeverés	9
Csuhé	7
Kötés gyönggyel	7
Palóc hímzés	6
Gyöngyfűzés középhaladó	4
Matyó hímzés	3
Bútorfestés középhaladó	1
Éremgyűjtés	1

17 A táblázat Sarnyai Károlytól, a Cnesa Oktatási és Művelődési Intézmény igazgatójától származik.

5. A VAJDASÁGI MAGYAR ÉS A TÖBBSÉGI SZERVEZETEK EGYÜTTMŰKÖDÉSE

A magyar–szerb kapcsolatok a kézművesség terén sokáig hiányoztak: a magyar közösségek inkább saját intézményeikre támaszkodtak, míg a szerb környezetben kevésbé volt intézményesített együttműködés. Fordulatot hozott azonban a belgrádi központú Etno mreža (Etno Hálózat), amely több mint másfél évtizede dolgozik azon, hogy a szerbiai kézművesség hagyományait ne csupán megőrizze, hanem a mai igényekhez is igazítsa. Munkájukban fontos szerepet kapott a nemzetiségek közötti tudáscsere, amelyben a vajdasági magyar szervezetek kiemelt partnereknek számítanak. A Vajdasági Magyar Folklórközponttal való együttműködés főként a szövés területén mutatkozott meg: a vajdasági mesterektől átvett technikák képezték alapját annak a folyamatnak, amelynek nyomán az Etno mreža kézművesei piacképes textiltermékeket kezdtek előállítani. A kapcsolat másik fontos vonulata a zentai kézművesek munkájához köthető. A 2000-es évek végétől rendszeresen tartottak nemezelő tanfolyamokat Vajdaság-szerte, amelyeken az Etno Hálózat tagjai is részt vettek. 2008-ban Mezei Erzsébet és Rúza Mária a Zentai Alkotóházban tartottak nemeztanfolyamot az Etno mreža akkori elnökhasszonya, Sofija Arsic kérésére. Az itt elsajátított nemezelési technikákból mára önálló brand épült: a belgrádi hálózat kézművesei modern kiegészítők és lakástextilek formájában vitték tovább a nemez hagyományát, hozzájárulva ahhoz, hogy a tradicionális tudás a kortárs kézművespiacon is megjelenhessen. 2018 áprilisában a belgrádi Néprajzi Múzeumban nyílt meg *A koszovói és a sárközi hímzés párhuzama* című kiállítás, amelynek kísérő programjaként vajdasági és magyarországi egyesületek munkái is bemutatásra kerültek.¹⁸

Az Etno Hálózat vezetője, Violeta Jovanović kapcsolatot keresve a Hagyományok Háza Vajdasági Hálózatával látogatást tett a népi iparművészeti zsűrizésen, és elmondta, hogy céljaik között szerepel egy hasonló rangos minősítés kidolgozása, ami tovább erősítheti a szerb–magyar együttműködést. Tehát ez nem csupán a hagyományok megőrzését szolgálja, hanem a nemzetek közötti híd szerepét is betölti. A közös projektek, a tudáscsere és a kiállítások hozzájárulnak ahhoz, hogy a két közösség közelebb kerüljön egymáshoz.

18 2025.09.29. KD, tárgyalkozás, interjúalany 1. és interjúalany 2., személyes, Vajdaság

6. ÖSSZEGZÉS

A kézművesség formálódásban kiemelkedő szerepet játszottak azok a mesterek, akik autodidakta módon, személyes elhivatottságból kezdtek alkotni, majd tudásukat közösségi formában is megosztották. Voltak, akik magyarországi szakönyvekből tanultak meg technikákat, mások a hagyományos motívumokból merítették ihletet, és igyekeztek a vajdasági sajátosságokat hangsúlyozni. Az oktatásban és a tudásátadásban kulcsfontosságúak lettek a tanfolyamok, bemutatók és a kézművestáborok, amelyekben a fiatalabb generációk is megismerkedhettek a mesterségekkel. A nehézségek közé tartozott az alapanyagok beszerzése – sok esetben Magyarországról kellett hozni a megfelelő minőséget –, valamint a megélhetés kérdése, hiszen a kézművességből való tartós megélhetés a mai napig problémás.¹⁹

Az elmúlt években jelentősen növekedett az elérhető támogatások száma, kiemelkedő a Csoóri Sándor Alap. Bár a Vajdaságban tevékenykedő, kifejezetten népi kézművességgel foglalkozó egyesületek száma alacsony, az alap támogatására egyéb egyesületek is pályáznak, táncsoportok, művelődési egyesületek gazdagítják programkínálatukat kézműves-foglalkozásokkal. Így megfigyelhető, hogy minden művelődési műsornak, tábornak, város- vagy falunapnak, táncos, zenés vagy gasztronómiai eseménynek programeleme lett a kézműves-foglalkozás is. Ez nem minden esetben jelent kiváló minőségű, képzett oktató által vezetett foglalkozást, de kiemelendő, hogy egyre több rendezvényszervező kéri ki a HHHV munkatársainak véleményét és segítségét a kézművesprogramjai szervezése előtt.

Vajdaságban a kézművesség éltetésében a legmeghatározóbb szerepe az egyesületeknek és az elhivatott magánszemélyeknek van. Ahol egy jó vezető vagy alkotó tevékenykedik, ott mindig vannak követők is: például Zuberec Vera hímző, népi iparművész minden tanítványát sikerre viszi, az általuk elkészített munkák, remekművek. Hasonlóan Sebők Valéria hímző, aki nemrég elnyerte a Népművészet Mestere díjat; kitartásának köszönhetően a Szlavóniából eredő fonott csipke fennmaradt, és ma már új, modern formában is alkalmazzák. Alkotóink nem riadnak meg attól sem, hogy anyaországi képzéseken vegyenek részt, a legnépszerűbbek a békéscsabai képzések és táborok, amelyeknek minden évben vannak vajdasági résztvevői.

Mindezek mellett a kézművesoktatás terén több kritikai szempont is megfogalmazható. Az egyik legfontosabb a széttagoztság: a programok gyakran párhuzamosan, egymástól elszigetelten zajlanak, így előfordul, hogy egyes régiókban bőséges a kínálat, máshol viszont szinte teljesen hiány mutatkozik.²⁰ Emellett gondot jelent az autenticitás kérdése: bizonyos táborok és programok nyitottak ugyan a modern, kreatív irányokra, de ezzel egyben csökkentik a hagyományos kézműves tudás tisztán történő átadásának lehetőségét.²¹

A piaci és turisztikai kihívások is meghatározóak: sok kézművesnek nehézséget jelent, hogy alkotásait rendszeresen értékesítse, és a kézművességből tartós megélhetést biztosítson.²² Bár a hálózat igyekszik bekapcsolni az alkotókat az idegenforgalom szolgáltatási körébe, a kézműves termékek piaci bevezetése továbbra is akadályokba ütközik. Végül a szakember-utánpótlás problémája is érzékelhető, bár minden egyesület bevonja a fiatalabb generációkat is a képzéseibe, sokan csupán a főállásuk mellett tudnak kézművességgel foglalkozni, így a jelenleg elérhető mesterek jelentős része az idősebb generációhoz tartozik.

Mindezek ellenére a kézművesség-oktatás története egyértelmű fejlődési ívet mutat: a kezdeti, lelkesedésből indult táboroktól eljutott az intézményszerű hálózattól és a minősítési rendszer bevezetéséig. A jövő kihívása abban áll, hogy a meglévő értékeket megőrizve, a kritikából tanulva még szervezettebb, egységesebb és fenntarthatóbb kézművesoktatási rendszer épüljön ki, amely egyszerre szolgálja a hagyomány hiteles átadását, a közösségépítést és a kézműves mesterek megélhetését.

IRODALOM

Nagy Abonyi Ágnes

1997 A kosárfonó mesterség Zentán. *Létünk* 27(1–2.): 84. <https://www.vamadia.rs/pdf.js/29879> (Utolsó megtekintés: 2025. december 3.)

Pejin Attila

2011 *Zenta céhes ipara 1872-ig*. Zenta: Vajdasági Magyar Művelődési Intézet.

Virág Gábor

2008 *A kishegyési iparosság története*. Szabadka: Fórum Könyvkiadó.

19 2025.09.06 KD, papucskészítő, online, Vajdaság; 2025.09.23. KD, gyöngyfűző, online, Vajdaság

20 2025.09.06 KD, papucskészítő, online, Vajdaság; 2025.09.23. KD, gyöngyfűző, online, Vajdaság

21 Egy egyedülálló program, amely nem illik a hagyományos rendezvények sorába, mégis nagyon nagyszámú érdeklődőt vonz, a MIRK (Nemzetközi Kézimunka- és Gyűjteménykiállítás) 1970 óta minden tavasszal megrendezett vándorrendezvény, amely a kézimunkázók és gyűjtők legnagyobb szemléje. Nem kifejezetten népi kézművesesemény, de a több ezer alkotás között rendszeresen igazi értékek és különlegességek is megjelennek. A kiállítást zsűri értékeli, a legjobbak nagymesteri címet nyerhetnek. Célszerű lenne a tömegesség helyett a minőséget előtérbe helyezni a megmérettetésben, hogy az esemény értéktérítő szerepe még jobban érvényesüljön.

22 2025.09.06 KD, papucskészítő, online, Vajdaság; 2025.09.23. KD, gyöngyfűző, online, Vajdaság